

KOTKARISTIDE JA SAKSA KOTKA ORDENI VASTASTIKUNE ANNETAMINE KUI EESTI JA SAKSAMAA SÕJALISTE SUHETE PEEGELPILT 1930. AASTATE TEISEL POOLEL

Agur Benno

Käesoleva artikli eesmärgiks on analüüsida Eesti ning Saksamaa sõjalisi kontakte 1930. aastate teisel poolel. Selleks viiakse läbi väljastpoolt nähtava külje ehk nii Eesti kui Saksamaa teenetemärkide annetamise lähivaatlus. Eesti pool annetas sõjaliste teenete eest Kotkaristi teenetemärki, sakslastel oli vaid välismaalastele annetamiseks mõeldud Saksa Kotka orden. Ivo Juurvee on oma artiklis välja pakkunud idee, et tollaste suhete vaatlemiseks võiks kasutada Kotkaristide annetamist, kirjutades: “Sõjavägede vahelise koostöö, sh luurekoostöö, tiheduse hindamine on kindlasti keeruline ülesanne. Üheks kaudseks meetodiks võiks olla ordenite annetamine” ja jätkab: “Kotkaristide annetamise dünaamikast võib välja lugeda suhete soojenemist Saksamaaga ja mõningat jahenemist Poolaga enne Teist maailmasõda.”¹ Selle artikli autoril kahjuks puudub hetkel teadmine, kas mõni autor on säärast võrdlust mõnede teiste riikide puhul juba teinud.

Luurest ja luurealasest koostööst kirjutamine ei ole tänuväärne ülesanne, kuna neisse teemadesse suhtutakse teatava eelarvamusega ja salateenistuste osas on tavapärane allikate nappus. Ka Eesti ei ole siinkohal erand, nii osalistele kui allikatele on Teine maailmasõda ja nõukogude aeg avaldanud katastroofilist mõju. Mingil määral on seda teemat siiski valgustatud ja nagu tollasele piiririigile kohane, on pilt kirju.

Tiit Noormets kirjutab, et koostöö Briti ja Läti luurega algas juba Vabadussõja ajal. Koostöö prantslastega toimus pigem nende algatusel ning Leeduga oli probleeme nende keerulistele suhete tõttu Poolaga. Luurealane

¹ Ivo Juurvee, “KGB, Stasi ja Eesti luureajalugu”, *Tuna*, 2 (2008), 51.

koostöö Jaapaniga (vt lisa 3) algas alles 1938. aastal.² Koostööst Poola sõjaväeluurega on pikemalt kirjutanud Raimo Pullat. Tema sõnul algas koostöö juba 1920. aastate alguses ning seda vahendasid Poola sõjaväeatašeed Tallinnas.³ Ta kirjutab pikemalt ka Eesti, Poola, Läti ja Soome luurealastest nõupidamistest.⁴ 1935. aastal toimunud kohtumistel osalesid nii ülemjuhataja kindral Laidoner kui staabiülem kindral Reek. Viimane rääkis vajadusest ühise tegevuse järele ka Saksamaa suunal.⁵ Kahjuks ei ole selge, mida Reek ühise tegevuse all silmas pidas. Urmas Salo hinnangul hakkas Eesti koostöö sakslastega kasvama arvatavasti aastast 1936 ning tihedad suhted Poolaga püsisid vähemalt 1938. aastani.⁶ Tuleb nõus olla Ivo Juurveega, et sellistel puhkudel on väga raske kui mitte võimatu vahet teha luurealasel koostööl ning sõjalistel kontaktidel.⁷ Kotkaristide annetamise tabel aga üldiselt kinnitab Salo hinnangut (vt lisa 2).

Kontaktid või koostöö?

Pärast Molotov-Ribbentropi pakti sõlmimist tegi Eesti omad järeldused ning hävitas võrdlemisi edukalt enamuse Sõjavägede Staabi II osakonna dokumente, milles kajastus kahe riigi sõjaline läbikäimine. Seetõttu on antud teema kohta dokumentaalseid allikaid väga vähe. Käsitus võib jääda ka ühekülgseks, kuna erinevalt Eesti poolest on võrdlemisi hästi säilinud vastaspoole dokumendid – seda suhtlust praktiliselt teostanud Saksamaa sõjaväeatašeede ettekanded on säilinud Saksamaa välisministeeriumi arhiivis. Sõjavägede Staabi säilinud materjalid on pigem üldise iseloomuga, selal kui sakslaste ettekanded kajastavad ka vastastikuseid kohtumisi ning annavad ettekujutuse Eesti kõrgemate sõjaväelaste seisukohtadest. Dokumentide hävitamine ei olnud siiski täielik ja säilinud allikate põhjal võib öelda, et kirjavahetus ja teemade käsitus oli üldiselt vastastikune. Sel põhjusel on autoril tulnud kasutada ka kaudsemaid allikaid.

Arhiivimaterjalidele toetudes on kogutud andmed, mis iseloomustavad selle koostöö eri valdkondi. Artikli lõppu on lisatud ka autasustatud Saksa

² Tiit Noormets, "Eesti sõjaväeluure tegevusest, meetoditest ja vahendeist aastail 1920–1940", *Luuramisi: salateenistuste tegevusest Eestis XX sajandil: artiklite ja dokumentide kogumik*, koost Tiit Noormets (Tallinn: Kistler-Ritso Sihtasutus, 1999), 61–64.

³ Raimo Pullat, *Versailles'st Westerplatteni. Eesti ja Poola suhted kahe maailmasõja vahel* (Tallinn: Estopol, 2001), 152.

⁴ Samas, 156–157.

⁵ Samas, 157.

⁶ Urmas Salo, "Estimation of Security Threats and Estonian Defence Planning in the 1930s", *Acta Historica Tallinnensia*, 12 (2008), 44.

⁷ Juurvee, "KGB, Stasi ja Eesti luureajalugu", 51.

ohvitseride lühieluood, et anda ülevaade nende rollist suhtluses Eestiga ning ka nende edasisest karjäärist Teise maailmasõja ajal (vt lisa 1). Koostöö eri valdkondadena olgu nimetatud kahe sõjaväeluure (Saksa poolelt Abwehri ja Eesti poolelt Sõjavägede Staabi II osakonna) vaheline koostöö, mis seisnes kogutud luureandmete vahetamises ning tehnilises koostöös, kus peamine pingutus toimus raadioluure alal. Lisaks nimetatule oli veel väljaõppealane koostöö, mille näitena olgu öeldud, et kahel Eesti ohvitseril õnnestus õppida Saksamaa kõrgeimas sõjalises õppeasutuses Sõjakaademies (Kriegsakademie) ning kolmandal jäi 1939. aasta septembris Saksamaale sõitmata puhkenud Teise maailmasõja tõttu. Ära tuleb nimetada ka koostöö sõjaväemeditsiini vallas ning üldse mitte viimases järjekorras tavapärane sõjalis-poliitiline koostöö – vastastikused visiidid ning selle koostöö vahetud teostajad – II osakond ning Saksa sõjaväeatašeed, aga ka teistpidi Eesti sõjaväeatašee ning Berliini atašeegrupi ohvitserid. Kõik need valdkonnad on kajastatud ka teenetemärkide annetamises. Lisaks toimus kahe riigi sõjavägede vahel veel muudki. Eesti vahetas 1930. aastate lõpus välja oma relvastust ning hanked Saksamaalt olid siin olulisel kohal, kuigi kõik tellitud relvad ei jõudnud alanud sõja tõttu kohale. Tellitud olid erinevad suurtükid (tankitõrje, õhukaitse, aga ka suurtükiväegruppide suurema kaliibriga suurtükid), lennukid, mõned veokid ja väga olulise asjana laskemoon. Lisaks toimusid vastastikud ohvitseride külaskäigud väeosa- desse stažeerimiseks ning oluline teema oli Saksa ohvitseride jaoks ka vene keele õpe. Saksamaa oli väga huvitatud ka Eesti põlevkiviõlist, mida sai kasutada mereväe laevade kütteinena⁸.

Saksa autor, admiral Canarisest mahuka teose kirjutanud Heinz Höhne⁹, kirjutab viitega kindral Hans Piekenbrocki¹⁰ ülekuulamisprotokollidele¹¹, et Abwehr jagas pärast tolle Abwehri I osakonna ülemaks saamist maailma kolmeks: peamise huvi ja kõrvalise huvi objektideks ning sellisteks, kus igasugune spionaaž oli keelatud. Viimaste hulka kuulusid Austria, Itaalia, Ungari, Soome, Eesti ja Jaapan. Kui me arvame välja Eesti, siis on tegemist

⁸ Vt nt *Sõja ja rahu vahel I. Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani* (Tallinn: S-Keskus, 2004), 234–240.

⁹ Heinz Höhne (1926–2010) oli saksa ajakirjanik (mh kauane ajakirja *Der Spiegel* toimetaja) ja autor, kes käsitles luureteemasid (ka sõjajärgse Saksamaa välisluureteenistuse BND algusaastaid) ja Teise maailmasõja ajalugu (SS-i ajalugu, Hitleri võimuhaaramine jm).

¹⁰ Hans Piekenbrock (1893–1959) oli 1936–43 Abwehri I osakonna ülem, pärast seda diviisiülem Idarindel. 1945–55 sõjavangina N. Liidus.

¹¹ Heinz Höhne, *Canaris, Patriot im Zwielicht* (München: Bertelsmann Verlag, 1976), 200.

riikidega, kes olid Teises maailmasõjas Saksamaa liitlased sel või teisel kujul. Kui kaugeleulatuvaid järeldusi sellest teha võib, jäägu esialgu lahtiseks.

Teenetemärkide vahetus kui riikidevahelise läbikäimise nähtav pool

Paljudes keeltes on sõnade orden, mille kohta Eestis kasutakse tihti emakeelset sõna teenetemärk, ja ordu kohta kasutusel sama sõna. Ka tänapäevased teenetemärgid, oma olemuselt teeneteordenid, on välja kasvanud vaimulikest rüütliordudest, kes kasutasid oma liikmete või nende teenete tähistamiseks erinevaid välismärke. Paljudes keeltes nimetatakse sellest tulenevalt ka teeneteordenite liikmeskonda rüütelkonnaks (nt Soomes *ritarikunta*). Esimeseks kaasaegseks teeneteordeniks loetakse Napoleon I 1802. aastal asutatud Auleegioni ordenit. Siit on pärit ka tänapäeval klassikaline, ja ka Eesti teenetemärkide puhul kasutatav jaotus viieks klassiks.¹² Kuhugi ei ole kadunud ka vaimulikud rüütliordud ja tegutseb ka vahepealseid vorme – näiteks võib tuua Saksamaal ja teistes riikides tegutseva johanniitide ordu, mis loeb end asutatuks 11. sajandil Pühal Maal, kuid tegutseb tänapäeval protestantliku heategeva organisatsioonina. Ordu jagab oma liikmetele teenetemärki, mida Saksamaal loetakse “liidupresidendi poolt tunnustatud teenetemärkide” hulka, mis tähendab, et see on poolametlik teenetemärk.¹³

Vastastikune teenetemärkide annetamine osutatud teenete eest on tänapäevalgi riikide vahel käibel olev praktika, kuigi olulisemalt tagasihoidlikumas mastaabis kui varasemal ajal. Oletatavasti on põhjuseks nii rahaline kokkuhoid kui üldine “välise hiilguse” tagasitõmbamine protokolli alal. Artiklis käsitletaval perioodil võib seda aga pidada riikidevaheliste suhete seisukorra peegelduseks – mh näeb siit ka, et enne 1935–36 aastal toimunud koostöö algust Saksamaaga annetati Eesti teenetemärke vaid ametist lahkuvatele Saksa diplomaatidele. Oma osa mängis siinjuures kindlasti ka see, et nii Eesti kui Saksamaa esimesed põhiseadused keelasid omamaiste au- ja teenetemärkide olemasolu, nende annetamise oma riigi kodanikele. Eestis oli erandiks Vabadusrist, mida annetati vaid Vabadussõjas üles näidatud sõjaliste ja tsiviilteenete eest ning mille annetamine lõpetati eriseadusega 1925. aastal. Samas kasutati Vabadusristi mõningal

¹² Poul Ohm Hieronymussen, *Europæiske ordner i farver* (København: Politikens forlag, 1966). See raamat on tõlgitud mitmesse keelde ja annab hea lühiülevaate teenetemärkide ajaloost.

¹³ Johanniter, www.johanniter.de.

määral erandina ka tollal tavalise nõ “diplomaatilise dekoreerimise” eesmärgil, nt riigivisiitidel, kui oli vajalik nn ordenite vahetus.¹⁴ Aseainena kasutati kuni 1936. aastani vabatahtlike organisatsioonide asutatud teenetemärke – Eesti Punase Risti teenetemärki ja Kaitseliidu Kotkaristi. Olu-kord muutus 7. oktoobril 1936 vastu võetud teenetemärkide seadusega¹⁵, kui eelpoolnimetatud teenetemärgid “riigistati” ning asutati veel kaks uut – Valgetähe ning Riigivapi teenetemärgid. Viimati nimetatu kõrgeimast klassist – Riigivapi teenetemärgi ketist, sai ühtlasi riigipea ametitunnus.

Saksamaal saadi hakkama ilma teenetemärkideta kuni Adolf Hitleri võimuletulekuni ja esimese muudatusena asutas riigipresident Paul von Hindenburg kolmeliigilise Esimesest maailmasõjast osavõtnute mälestusristi 13. juuli 1934. Selle autasu saamiseks tuli esitada omapoolne taotlus ning tõestada osalust sõjas, mistõttu annetati seda ka nt 1918. aastal Saksa vägede koosseisus võidelnud baltisakslastele ja Eestis elanud riigisakslastele. Eelnevalt olid siiski sarnaselt Eestile eksisteerinud nt erinevate Saksamaa liidumaade elupäästemedalid ning Saksamaa Punase Risti teenetemärk. Viimane asutati 1922. aastal, 1934. ja 1937. aastal muudeti selle klassideks jagunemist ning viimasel korral ka kujundust – lisati haakrist. Selle teenetemärgi annetamine lõpetati 1939. aastal. Ainult välismaalaste tarvis asutas riigikantsler Adolf Hitler 1. mail 1937 uue teenetemärgi – Saksa Kotka teeneteordeni (Verdienstorden vom Deutschen Adler).¹⁶ Algset klassikalist jaotust (viis põhiklassi + medal) järgivat skeemi muudeti 29. aprillil 1939, kui sõjaliste teenete eest annetatud teenetemärkidele lisati ristatud mõõgad ja mis palju huvitavam – lisati eriklass – kuldne suurrist (Grosskreuz in Gold), mille said ametijärgselt välisminister ning Böömi- ja Määrimaa riigiprotektor. Väidetavalt sai selle vähemalt formaalselt ka admiral Karl Dönitz valitsuse välisminister krahv Johann Ludwig Schwerin von Krosigk. Kuldse suurristi kandjate arv oli piiratud 16-ga, välisminister ja riigiprotektor andsid ordeni ametist lahkudes järglasele üle. Juba 1937. aastal ehk kaks aastat enne ametlikku asutamist olevat briljantidega kaunistatud kuldse suurristi saanud Benito Mussolini.¹⁷ Kuni 1944. aastani kandsid ordeni eri järgud nimetust aste (*Stufe*), mis siis muudeti klassideks (*Klasse*). Oletatavasti oli tegemist pigem keelise parandusega. Meie mõistes 4. klassi ordenil ei olnud linti, see kinnitati tagaküljel oleva nõela abil kuuetaskule (sarnaselt I klassi Raudristiga). Omal kombel on sel teenetemärgil sarnasusi tänapäeva Saksamaa ainukese teenetemärgi, Saksamaa Liitvabariigi

¹⁴ Vt nt Hannes Walter, *Eesti teenetemärgid* (Tallinn: Miniplast Pluss, 1998), 46–47.

¹⁵ “Teenetemärkide seadus”, *Riigi Teataja* (edaspidi RT), nr 82, 13.10.1936.

¹⁶ Vt nt Jörg Nimmergut, *Deutsche Orden* (Zweibrücken: Nickel Verlag, 1989), 334–338.

¹⁷ Samas, 334.

Teeneteordeniga (Verdienstorden der Bundesrepublik Deutschland, ka Bundesverdienstkreuz) – sellel on mitu suurriski tasemel eriklassi ning just nimetatud nõelkinnitusega rist.

Nagu eelnevalt märgitud, muutus teenetemärkide annetamise praktika Eestis seoses teenetemärkide seaduse vastu võtmisega 7. oktoobril 1936. Kui eelviimasele Saksa saadikule Eestis Otto Reinebeckile annetati tema lahkumise puhul 29. augustil 1936 I klassi Kotkarist, siis tema ametijärglane ja ühtlasi viimane Saksamaa saadik Tallinnas Hans Frohwein sai 13. veebruaril 1939 juba Valgetähe I klassi teenetemärgi.

Järgnevalt on täpsema vaatluse all sõjaväelased. Saksa sõjaväelastele annetati neli II klassi, 14 III klassi ja kümme IV klassi Kotkaristi neljal eri kuupäeval (27. august 1937, 5. september 1938, 21. mai 1938 ja 13. veebruar 1939) (vt lisa artikli lõpus).

Neid 28 autasu saajat on võimalik jagada omaette gruppidesse ning eri moel annavadki nad tunnistust antud perioodi iseloomustavatest sõjalisest suhetest Eesti ja Saksamaa vahel. Pärast teenetemärkide seaduse vastuvõtmist moodustati Teenetemärkide Komitee, mille ülesandeks oli lisaks teenetemärkide hankimise korraldamisele ka esildiste kogumine, läbivaatamine ja analüüsi edastamine riigivanemale, riigihoidjale või presidendile, kelle käskkirjaga vastavad teenetemärgid annetati. Konstantin Pätsi ametinimetus nimelt muutus sel perioodil vastaval moel.

Millised olid sõjalised suhted Eesti ja Saksamaa vahel nimetatud perioodil?

Nõukogude ajal on seda teemat mitmes raamatus ning oma 1968. aastal Tartu Riikliku Ülikooli õigusteaduskonnas kaitsitud väitekirjas nii eesti kui vene keeles kajastanud KGB ohvitser Leonid Barkov.¹⁸ Kõige värskem ja põhjalikum käsitus pärineb Igor Kopõtini sulest.¹⁹ Kopõtin analüüsib pikemalt Saksamaa huvisid regioonis, sõjaliste suhete kujunemist ning nende jagunemist legaalsedeks (sõjaväeatašeed) ning varjatuteks (Abwehr

¹⁸ L. I. Barkov, *Perehod estonskikh burzhuaznykh natsionalistov v sferu vliyaniya fashistskoj Germanii i ikh uchastie v prestupleniyah protiv chelovechestva v period Velikoŭ Otechestvennoŭ Vojnŭ (1941–1945 gg.)*: dissertatsiya na soiskanie uchonoŭ stepeni kandidata yuridicheskikh nauk. Tartuskii gosudartsvennŭi universtitet, yuridicheskii fakultet 1968; Leonid Barkov, *Mõrvarid ei pääse karistusest: Eesti kodanlike natsionalistide sidemetest hitlerlastega* (Tallinn: Eesti Raamat, 1966); Leonid Barkov, *Abwehr Eestis* (Tallinn: Eesti Raamat, 1974). Viimased kaks on ilmunud ka vene keeles.

¹⁹ Igor Kopõtin, "Eine auf Deutschland orientierte bewaffnete Neutralität. Die militärpolitische Zusammenarbeit Estlands mit dem Deutschen Reich in den 1930er Jahren", *Militär-geschichtliche Zeitschrift*, 83:2 (2024), 355–387.

tegevus Eestis). Viimane avaldus eriti tehnilises koostöös, mille sihiks oli iseäranis Nõukogude Liidu Balti laevastiku raadioside, aga ka nende liikumiste jälgimine Eesti rannikuvetes ning muidugi ka muu sõjaline tegevus teisel pool Eesti idapiiri. Koostöö laiema põhjusena näeb Kopõtin siin peamiselt Eesti geograafilist asukohta: "...piir Nõukogude Liiduga, lähedus Leningradiga ja tema rannikujoon Soome lahes."²⁰ Saksamaa mereväel olid lisaks huvid Eesti põlevkivitööstuses, mis varustas teda kütusega. Kopõtin kasutab tollaste Eesti ja Saksamaa suhete iseloomustamiseks mõistet "Saksamaale orienteeritud relvastatud neutraalsus". Arvestades tollast asjade seisu ja seda, et kahe riigi vaheline koostöö oli laiemate elanikkonna ringide jaoks pigem ebapopulaarne, võib sellega võib vaid nõus olla.

Ulatuslikult on teemat avanud Magnus Ilmjärv.²¹ Ilmjärv on ilmselt vaid Ida-Saksa julgeolekuohvitserist autorile Joachim Maderile ja Barkovile tuginedes erinevates publikatsioonides kirjutanud, et 1935. aasta sügisel tehti Sõjavägede Staabis otsus luua sidemed Saksamaaga (märksõna "sõjaväelaste (ka Pagari tänava kolonellide) välispoliitika") ning alustada koostöös Abwehriga Nõukogude Liidu vastu suunatud luuretegevust.²² Maderi väidete päritolule ja tema tegevusele laiemalt on oma artiklis tähelepanu juhtinud Ivo Juurvee.²³ Arvestades aga seda, et huvi koostööks oli ilmselt mõlemapoolne, tuleb otsustavaks lugeda ilmselt siiski suurema poole huvi, seda enam, et Abwehr lähenes laial rindel ka teistele piiri- ja naaberriikidele, kaasa arvatud meie naabritest Soomele ja Lätile.

Mitmetes arhiivides (Eesti Rahvusarhiiv, Saksamaa Välisministeeriumi arhiiv ning Saksamaa Liiduarhiivi sõjaarhiiv) säilitatavad materjalid annavad sellest koostööst tunnistust. Saksamaal oli pärast kaotust Esiimeses maailmasõjas lisaks paljudele muudele asjadele keelatud omada ka sõjaväeatašeisid välisriikides. Pärast Hitleri võimutulekut olukord muutus ja Eesti eest sai 1935. aastal vastutavaks tollal ooberstleitnandi auastmes olnud endine ratsaväeohvitser Horst Rössing püüas kohaga Helsingis.

²⁰ Samas, 386.

²¹ Magnus Ilmjärv, *Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel. Balti riigid ja Soome 1934–1940* (Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia, 1993); Magnus Ilmjärv, *Häädetu alistumine. Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus 1920. aastate keskpaigast anneksioonini* (Tallinn: Argo, 2004); Magnus Ilmjärv, "The Baltic States Military and Their Foreign and Defence Policies 1933–1938", *Acta Historica Tallinensia*, 7 (2003), 70–120.

²² Ilmjärv, *Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel*, 30; *Sõja ja rahu vahel*, 70; Ilmjärv, "The Baltic States Military and their Foreign and Defence Policies 1933–1938", 74.

²³ Juurvee, "KGB, Stasi ja Eesti luureajalugu", 32–53; Ivo Juurvee, "Idabloki eriteenistuste võitlustest Külma sõja ajaloorindel Andrus Roolahe ja Julius Maderi näitel", *Ajalooline Ajakiri* 1/2 (2009), 47–76.

Tema vastutusalasse kuulusid peale Soome ja Eesti ka Läti ning esialgu ka kogu Skandinaavia, mida mõne aasta pärast siiski piirati vaid Soome, Eesti ja Lätiga. Lisandusid ka mereväeataşee mereväekapten Reimar von Bonin (1937) ning kummagi ataşee asetäitjad-abilised²⁴ – 1936 Rössingi abi Gottfried Körner ja 1939 Bonini abi Alexander Cellarius. Talvesõja alguses ataşee meeskond poolitati ning üks pool paiknes kuni 1940. aasta augustini püsivalt Tallinnas (major Gottfried Körner ning korvetikapten Alexander Cellarius, viimase puhul oli see ametikoht siiski vaid kattevarjuks Abwehri sideohvitseri jaoks). Nende ohvitseride kirjutatud ettekandeid säilitatakse Berliinis välisministeeriumi arhiivis ning see on väärtuslik uurimismaterjal. Lisaks on säilinud ka kirjavahetus nende ja Eesti Sõjavägede Staabi vahel ning Saksamaa saadiku Hans Frohweini ettekanded ning kirjad. Nii Frohweini kui ataşeede ettekannetest on jäänud mulje, et tekkinud suhted sõltusid paljuskki inimeste omavahelistest suhetest ning Soomes ja Eestis toimisid suhted paremini kui Lätis. Kuivõrd on siinkohal tegemist nõ „omavahelise keemiaga” isikute tasandil või muude asjaoludega – saksavastased meeolud laiemalt olid Lätis teadaolevalt suuremad kui ülejäänud kahes riigis – on siiski raske täpsemalt määratleda.

Igatahes võib väita, et kõige taga olid Abwehri huvid. Võib kindlalt öelda, et aastast 1939 Eestis ja Soomes mereväeataşee abi ametikohal tegutsenud ning II maailmasõja ajal Abwehri Kriegsorganisation Finnlandi²⁵ juhina ka Eestis tegutsenud Alexander Cellarius käis esimest korda Eestis 16.–20. juulil ja 10.–23. augustil 1935.²⁶ Ise kirjutab ta 18. juunil 1965 kirjas järgmist: „Mul õnnestus juba 1935. a. saada esimesed mitteametlikud kontaktid Eesti kindralstaabi 2. osakonna ohvitseridega. Veidi hiljem algas ametlik luureandmete vahetus ning seejärel kõige tihedam saksa/eesti koostöö.”²⁷ Järgmisel aastal oli Cellarius Eestis 20.–25. aprillil 1936 ja siis veelkord sügisel 11.–25. septembril 1936.²⁸

Cellariuse kahe reisi vahele mahub Abwehri ülema kontradmiral Wilhelm Canarise esimene Eestis käik 05.–08. juunis 1936. Delegatsioon, kuhu lisaks Canarisele kuulusid Abwehri ohvitserid Alexander Michels, Emil

²⁴ Ametlik saksakeelne termin oli *Hilfsoffizier*.

²⁵ Sõjaorganisatsiooniks (*Kriegsorganisation*) nimetas Abwehr oma allüksusi neutraalsetes või liitlasriikides (Bulgaaria, Hispaania, Portugal, Rootsi, Soome, Šveits, Türgi ja Ungari).

²⁶ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.495.11.14, l. 231, 244, 305 ja 336: Nimekirjad Tallinna piiripunkti kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (02.04.1935–17.02.1936).

²⁷ Bundesarchiv Militärarchiv (edaspidi BA MA) MSG/2/12371: Cellarius Fortmeierile, 18.06.1965, pageerimata.

²⁸ RA, ERA.495.11.18, l. 599, 610, 973 ja 1004: Nimekirjad Narva ja Tallinna piiripunktide kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (17.02.1936–01.04.1937).

Just ja Edgar Scholtz saabus Tallinna Stettinist aurikul Ariadne ning lahkus Helsingisse aurikul Nordland, välja arvatud Michels, kes lendas samal päeval Riiga.²⁹ Eelpoolnimetatud (välja arvatud Michels) kuulusid esimesse Saksa sõjaväelaste gruppi, kellele 27. augustil 1937 Eesti riigi poolt Kotkaristid annetati.³⁰ Tuleb aga kohe mainida, et just sel kuupäeval annetati Kotkariste ka mitme teise riigi sõjaväeluure esindajatele.³¹ Lisaks nimetatud Canarisele, Cellariusele, Justile ning Scholzile on Abwehri esindajaid autasustatud ka hiljem (vt allpool).

Canaris käis koos ametliku delegatsiooniga Eestis ka järgnevatel aastatel. 1937. aastal oli ta koos abikaasa Erikaga Eestis 11.–14. juunil, saatjateks lisaks Scholzile Abwehri ohvitserid Arnold Oehrl ja Hans Piekenbrock³²; 1938. aastal külastas ta Eestist 10.–11. juunil. Sel korral nii saabuti kui lahkuti laevaga Stettini, kaasas lisaks Piekenbrockile Hans Busch ja Hermann Menzel³³. 1939. aastal oli ta Eestis 18.–20. juunil, teda saatsid sel korral Piekenbrock, Franz von Bentivegni ning mereväeatašee Reimar von Bonin. Saabuti ning lahkuti lennukiga Helsingisse.³⁴

Canarise delegatsiooni esimese visiidi järel on kolonel Richard Maasing koos abikaasaga viibinud pea kaks nädalat Berliinis, kuhu nad lahkusid lennukiga 13. augustil 1936³⁵ ja saabusid tagasi samuti Berliini lennukiga 27. augustil 1936³⁶. Mida kolonel Maasing nende kahe nädala jooksul tegi, on hetkel autorile teadmata ja võib vaid spekuloida, et vähemalt osaliselt võisid need seotud olla mõni kuu hiljem toimunud kindral Reegi visiidiga Saksamaale.

Saksamaa Liiduarhiivi sõjaarhiivis Freiburgis on Cellariuse dokumentide hulgas ka Abwehri sõjaeelse ülesehituse joonistatud skeem.³⁷ Sellel on kirjas mõnede allüksuste juhtide nimed, kes esinevad ka ülalpool (nt

²⁹ Samas, l. 694 ja 703.

³⁰ Fregatikapten Michelsile annetati IV klassi Kotkaristi alles 09.05.1938.

³¹ *Eesti tänapäev 1919–2001* (Tallinn: Riigikantselei, 2001), 165, 175, 195.

³² RA, ERA.495.11.22, l. 150 ja 156: Nimekirjad Tallinna, Narva ja Valga piiripunktide kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (02.04.1937–07.03.1938).

³³ RA, ERA.495.11.28, l. 206 ja 210: Nimekirjad Tallinna, Narva ja Valga piiripunktide kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (08.03.1938–01.02.1939).

³⁴ RA, ERA.495.11.44, l. 179 ja 183: Nimekirjad Tallinna piiripunkti kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (03.04.1939–01.04.1940).

³⁵ RA, ERA.495.11.18, l. 901: Nimekirjad Tallinna ja Narva piiripunktide kaudu sisse- ja väljasõitnud isikute kohta (17.02.1936–01.04.1937).

³⁶ Samas, l. 940.

³⁷ BA MA MSG/2/12366, l. 7: Cellarius/Horn, Der Deutsche Geheime Melde- und Abwehrdienst 1934 bis 1939⁴. Selle dokumendi kohaselt naasis Cellarius sõjaväeteenistusse 09.10.1934 ning viidi üle Abwehri 1935. aasta alguses. Just ja Scholtz juba teenisid tol hetkel Abwehris.

Canarise visiitide käigus), mistõttu on nad järgnevalt antud ilma eesnimedeta. Abwehri I osakonna (Geheimer Meldedienst) ülemaks oli aastail 1937–43 ooberst Hans Piekenbrock ning III osakonna (vastuluure, võitlus spionaažiga) ülem oli aastail 1939–44 ooberst Franz von Bentivegni. I osakond jagunes gruppideks väeliikide järgi, aga olid ka grupid sõjamajanduse ja tehnika jaoks. Väeliigi grupid jagunesid igaüks kaheks alagrupiks ida ja lääne suunal. Nii olid näiteks mereväe grupi (Gruppe I Marine) ülemateks eri aegadel siin mainitud fregatikapten Michels (1935/36), fregatikapten Oehrl (1936/37) ja fregatikapten Menzel (1938/39), korvetikapten Cellarius juhtis aga ida alagruppi (Untergruppe IM/Ost).³⁸ I osakonna ülema nime all seisavad staabiohvitseridena major Rübsam, ooberstleitnant Just ja ooberstleitnant Scholtz. Maaväe grupi ida alagrupi (Untergruppe IH/Ost) ülemaks on ooberstleitnant Just (–1936) ja ooberstleitnant Scholtz (–1939), referentide seas on major Baun.

Teine skeem³⁹ kajastab ilmselt olukorda aastail 1935/36, mil algas Abwehri plaan kaasata koostöösse mitmeid Põhja- ja Ida-Euroopa riike⁴⁰. Siin leiame, et I osakonna ülem on kindralstaabi ooberstleitnant Grimmeiss ja tema abi on major Rübsam. Ida alagrupi (I Ost) ülem on major Just ning referaadi I Pst/Nord referent on rittmeister Scholtz.

Canarise 1939. aasta visiidist on arhiivis säilinud ka selle programm, mille kohaselt ta lisaks väljasõitudele Piritale, Rannamõisa ning Keila-Joale ja õhtusöökidele Estonia suveaias ning Kuld Lõvis kohtus 19. juuni enne-lõunal sõjavägede staabis II osakonna ülema kolonel Villem Saarseni, staabiülema 1. asetäitja kolonel Richard Maasingu, staabiülema kindralleitnant Nikolai Reegi ning ülemjuhataja kindral Johan Laidoneriga.⁴¹

I Abwehr ning kindral Reek Saksamaal

Teenetemärkide annetamiste esimese grupi ühiseks nimetajaks võiks olla a) ABWEHR ja b) KINDRAL REEGI VISIIT SAKSAMAAL.

Teenetemärkide Komitee on 30. juunil 1937 Toompeal arutanud sõjaministri ettepanekut teenetemärkide annetamisest välisriikide sõjaväelastele,

³⁸ Eesti auestmete süsteemi järgi oleks fregatikapten kaptenleitnant ning korvetikapten kaptenmajor.

³⁹ BA MA MSG/2/12366, l. 5: Cellarius/Horn, Der Deutsche Geheime Melde- und Abwehrdienst 1934 bis 1939.

⁴⁰ Höhne, *Canaris*, 234.

⁴¹ RA, ERA.495.12.229, l. 77: Kava. [II osakonna] Kirjavahetus Nõukogude Liiduga sõlmitud Vastastikuse abistamise pakti täitmisest informatsiooni andmise, välisriikide sõjaväelaste küllasõitude, nende autasustamise jt küsimustes.

kelle seas oli 12 sakslast⁴²: kontradmiral Canaris (II klass), kolonelleitnant Just (III), major Piekenbrock (III), kolonelleitnant Grimmeiss (III), major Scholtz (III), kaptenleitnant Cellarius (IV), major Rabe von Pappenheim (IV), kapten von Albedyll (IV), major dr Spalcke (IV), kolonelleitnant Hanesse (III), kapten dr krahv Beissel von Gymnich (IV) ja kaptenmajor Oehrl (IV).⁴³ Auastmed ja nimede kuju on antud vastavalt protokollile ning rooma number sulgudes nime järel tähistab teenetemärgi klassi. Artikli lõpus on ära toodud nende lühikesed biograafilised andmed. Kõigile selles protokollis ära toodud ohvitseridele annetati Kotkaristid 27. augustil 1937. Esildises oli kokku 48 nime ning lisaks Saksamaale veel Ungari (2 ohvitseri), Poola (11), Rumeenia (2), Prantsusmaa (4), Rootsi (8), Soome (6), Tšehhoslovakkia (1), Leedu (1) ja Itaalia (1) ohvitserid. Kindral Reegi tehtud esildised ei anna kahjuks aimu täpsematest põhjendustest, seal seisab vaid "Omab silmapaistvaid teeneid Eesti sõjaväe vastu ja on näidanud üles suurt vastutulelikkust meie ohvitseridele staažide ja lähetuste puhul"⁴⁴.

Teist osa sellest esimese annetamise grupist võib seostada kindral Reegi ja kolonelleitnant Maasingu visiidiga Saksamaale 15.–25. novembril 1936 (Eestist lahkuti 14. novembril ja tagasi saabuti 28. novembril 1936). Vastavalt visiidi kavale⁴⁵ saabuti Berliini 15. novembri õhtuks, järgmisel päeval külastati sõjaministeeriumi atašeegruppi kui rahvusvahelise koostöö eest vastutavat allüksust ning pärastlõunal kuulati sõjaakadeemia 6. inspeksioonis ettekannet tankitõrjest. 17. novembril külastati jalaväekooli Döberitzis (paiknes Berliini lähisel endises olümpiakülas), 18. novembril oli puhkepäev, 19. novembril viibiti 23. tankitõrjegrupis (Panzerabwehrabteilung 23) Potsdamis, kus vaadati ka õppusi ning külastati sealset sõjaarhiivi. 20. novembril vaadeldi II pioneerikoolis Wünsdorfis toimunud õppust, kus osales ka tankitõrjeüksus ning mõned tankid. 21. ja 23. novembril olid pühendatud õhuväele ja õhukaitsele. 21. novembril oli teemaks "kodanlik õhukaitse" – tsiviilkaitse, mh toimus kohtumine lennundusministeeriumi (Reichsluftfahrtministerium) riigisekretäri Erhard Milchi asendanud õhuvägede kindralstaabi ülema kindralleitnant Albert Kesselringiga. 23.11. külastati Rostocki lähisel Wustrow õhutõrjesuurtükiväe kooli ning

⁴² RA, ERA.31.5.1873: Ministrite ettepanekud ja riigihoidja käskkirjad teenetemärkide annetamiseks administratiiv-, kultuur- ja sõjaväelisel alal Eesti ja välisriikide kodanikele. Nt kindralmajor Reegi ettepanek Canarise autasustamiseks: "Estitis Teenetemärkide Komiteele 15.06.1937". Samas, l. 101.

⁴³ RA, ERA.31.5.1871, l. 17–18: Teenetemärkide Komitee protokoll nr 12, 30.06.1937.

⁴⁴ Vt viide 27.

⁴⁵ RA, ERA.495.12.167, l. 57–58.

vaadeldi lahinglaskmisi. 22. ja 24. novembril olid puhkepäevad, 25. novembril toimus ärasõit.

Vastavalt visiidi kavale olid kindral Reegi saatjateks visiidi ajal major dr Karl Spalcke ning õhuväge puudutavas osas kapten krahv Joachim Beissel von Gymnich. Major Spalcke ametinimetusega on esildisel kirjas kindralstaabi 3. osakonna (siia alla kuulus atašeegrupp) vene alljaoskonna ülem ning krahv Beisseli puhul lennundusministeeriumi atašeegrupi referent ehk siis nende seotus visiidi korraldusega on silmnähtav. Ülejäänutest olid kolonelleitnant Friedrich Karl Hanesse lennundusministeeriumi atašeegrupi ülem, major Friedrich-Carl Rabe von Pappenheim sõjaministeeriumi atašeegrupi ülem ning kapten Silvius von Albedyll sõjaministeeriumi atašeegrupi referent ehk nagu tänapäeval öeldaks – Eesti lauaohvitser. Tema oli Eesti sõjaväeataše kolonel Ludvig Jakobseni esimene kontaktpunkt Saksa ametkondadega asjaajamisel. Samuti esimeses grupis Kotkaristi saanud ooberstleitnant Maximilian Grimmeiss on küll kirjas 11. kopruse staabi jaoskonnaülemana, kuid oma teenetemärgi sai ta ilmselt siiski oma varasema ametikoha tõttu – nagu ülalpool osutatud, oli ta enne kolonel Hans Piekenbrocki olnud Abwehri I osakonna ülem.

Teine grupp Kotkariste sakslastele

Teenetemärkide Komitee istungil 4. aprillil 1938 arutati Sõjavägede ülemjuhataja ja välisministri tehtud 152 esildist välismaalastele teenetemärkide andmiseks ning nende seas oli 14 sakslast: kindralleitnant Friedrich Karmann (II), sanitaarkindral prof dr Anton Waldmann (II), sanitaarkindral dr Rudolf Gunderloch (II), sanitaarkolonel dr Hans Wagner (III), kolonelleitnant Fritz Thiele (III), major Karl Albert Rübsam (III), major Friedrich Boetzel (III), fregatikapten Alexander Michels (III), kapten Rolf von der Osten-Sacken (IV), kapten Hermann Baun (IV), hr Wilhelm Block (IV), dr Hans Joachim Tackmann (IV) ning sanitaarmajor dr Hans Hartleben. Lisaks oli selles grupis dr ing Franz Welte, kes oli esitatud III klassi Valgetähe teenetemärgi saamiseks. Selles nimekirjas veel Ungari (2), Prantsusmaa (2), Poola (7), Soome (13), Läti (3), Jaapani (1) ning Leedu (1) ohvitser.⁴⁶ Teatavate reservatsioonidega võib annetatud teenetemärkide arvu taga näha tollase sõjalise koostöö taset või soovi selleks. Omapoolse ettepaneku teenetemärkide annetamiseks on oma 6. jaanuaril 1938 dateeritud kirjas teinud kolonel Jakobsen.⁴⁷ Tema kirjas ei ole sanitaarohvitseri ja esimesel

⁴⁶ RA, ERA.31.5.1871, l. 238–239: Teenetemärkide Komitee protokoll nr 34, 04.04.1939.

⁴⁷ RA, ERA.495.12.229, l. 290–290p ja 297: Jakobsen Tallinna, 06.01.1938.

korral oma ristist ilma jäänud fregatikapten Michelsit, küll aga kaks nime, kes hiljem on autasustatavate hulgast välja jäänud – kolonelleitnant Erich Müller-Derichsweiler (osakonnaülema abi sõjaministeeriumis) ja major Joachim von Geldern-Crispendorff. Viimase kohta ütleb kolonel Jakobsen, et too on “meie end. referent atašeede gruppi Balti referaat; ooberst Rössingu protegé”.⁴⁸ Nimekirjas on käsikirjaline märkus, et tema on autasustatavate seast välja jäetud kolonel Jakobseni palvel, kuna “ei tööta enam staabis”.⁴⁹ Üleminspektor Wilhelm Blocki kohta kirjutab ta, et too “meil olla käinud ühenduses r[aadio]jaamadega ja kes palju selle kasuks olla teinud”. Block ja Rübsam on tema sõnul nimekirja pandud Abwehri palvel.⁵⁰

21. mail 1938 sai III klassi Kotkaristi tol päeval ainsana atašeegrupi ülem Horst von Mellenthin ning alles 13. veebruaril 1939 “mehed kohapealt” – sõjaväe- ning õhuväeataše Eestis (ka Soomes ja Lätis asukohaga Helsingis) Horst Rössing ning mereväeataše Reimar von Bonin. Samal päeval anti veel üks III klassi Kotkarist ja nimelt Soome peastaabi välisosakonna ülemale Lars Rafael Melanderile.

1939. aastal mereväeataše abiks saanud Cellarius oli oma risti juba 1937. aastal kätte saanud ning pärast Talvesõja algust Helsingist Tallinna kolitud Rössingi abi major Gottfried Körner jäigi autasust ilma.

Kotkaristid andsid kolonel Jakobsenile Berliinis ainet kirjutamiseks ka hiljem, nii nt tõusis vähemalt kahel korral päevakorda juba annetatud teenetemärgi klassi tõstmine – admiral Canarise puhul “arvesse võttes tema erakordseid teeneid, mis tal olemas Eesti-Saksamaa vaheliste vahekordade kujundamises”⁵¹ ning dr Spalcke puhul auastmes ülendamine⁵². Kummagi puhul soovi ei täidetud, kuna vastavalt teenetemärkide annetamise juhtnööridele võis sarnaste teenete eest klassi kõrgendada alles nelja aasta möödudes⁵³.

Sõjaväemeditsiin ja intendandid

9. mail 1938 sai Kotkaristi kolm Saksa sõjaväemeditsiini juhti. II klassi sõjaväe tervishoiuakadeemia ülem sanitaarkindral Gunderloch ja sõjaväe tervishoiuinspektor sanitaarkindral Anton Waldmann, III klassi Kotkaristi sõjaväe tervishoiuinspeksiooni staabiülem sanitaarkolonel Hans Wagner

⁴⁸ Samas, l. 290p.

⁴⁹ Samas, l. 296.

⁵⁰ Samas, l. 290.

⁵¹ Samas, l. 233.

⁵² RA, ERA.495.12.229, l. 290: Jakobsen II osakonna ülemale, 06.01.1938.

⁵³ “Teenetemärkide annetamise juhendid”, RT, nr 10, 03.02.1939.

ning IV klassi tervishoiuinspeksiooni referent sanitaarmajor Hans Hartleben. Sõjaväe tervishoiuvalitsuse ülem kindralmajor med. Martin Jervan oli viibinud 09.–29. novembri 1937 Berliinis “saksa sõjaväearstide ettevalmistamise korraga tutvunemise ettekäändel”.⁵⁴ Selle tulemuseks on kirjavahetus, jõulusoovid ning publikatsioonide saatmine. 5. oktoobril 1938 tänas prof dr Waldmann enda ja teiste meditsiiniohvitseride nimel Eesti saadiku poolt mõne aja eest üle antud ordenite eest ning arwab, et ei eksi, kui selle taga on kindral Jervani aasta varem toimunud visiit.⁵⁵

Suhtlus, kirjavahetus ja koostöö jätkus ka hiljem. Saksamaal viibis teadmiste täiendamise eesmärgil kolonel-leitnant med. Roman Laamann 5.09.–4. oktoobril 1936 ja 12.11.–13. detsembri 1938, kapten med. Konstantin Tamm 29.04.–11. mail 1938 Berliinis röntgenteraapia kursustel, kapten med. Herbert Hold 30.04.–21. mail 1938 ja kolonel med. Gustav Michelson 1939 mais. Kõige olulisem neist aga oli kapten med. Tõnis Leisneri õppimine Sõjameditsiini Akadeemias 27. oktoobril 1938–03. märtsil 1939.⁵⁶ Kolonelleitnant med. Oskar Palu viibis Saksamaal sõjaväe psühhotehnilises instituudis.⁵⁷

18. jaanuaril 1938 oli kindralmajor med. Martin Jervan pöördunud II osakonna poole palvega saada atašeede kaudu teavet selle kohta, milline sanitaarvarustus antakse sõja ajal kaasa sanitarile, velskrile, pataljoni arstile, pataljoni ja rügemendile. 27. mail 1939 palus kindral Jervan II osakonnal Prantsusmaa, Saksamaal, Venemaal, Poolas, Soomes, Lätis ja Leedus asuvate atašeede kaudu järele pärida, kas neis riikides on sõjaväehaiglate ülemateks arstid või riviohvitserid ning juhul kui seda on sõjaväearstid, siis kas neil on distsiplinaarvõim ravil viibivate sõdurite ning ohvitseride üle.⁵⁸

9. mai 1938 sai II klassi Kotkaristi sõjaväe varustusameti ülem Friedrich Karmann ning III korpuse intendantuurinõunik dr Tackmann. Seos III korpusega ilmneb ühest Varustusvalitsuse kirjast II osakonna ülemale, kus öeldakse: “Sv. Varustusvalitsuse Intendantuoriosakonna ülema abi kolonelleitnant Theodor Kalbergi VR I/3 staažil viibimisel Saksamaal näitasid temale seal üles suurt vastutulekut III. kaitseringkond ja III. korpuse intendantuur. Iseäranis suuri teeneid III korpuse Intendantuuriga tutvumisel kolonelleitnant T. Kalbergi’ile nõu ja teoga osutas III. korpuse intendant

⁵⁴ RA, ERA.499.1.671, l. 18: Tervishoiuvalitsuse ülema käskkirjad 1937. aastal.

⁵⁵ RA, ERA.499.2.63, l. 8: Gunderloch Jervanile 05.10.1938.

⁵⁶ RA, ERA.495.12.232, l. 32: Sõjaministri käskkiri nr 46, 17.04.1939. Kapten med Tõnis Leisner Saksamaal hariduse täiendamisel.

⁵⁷ RA, ERA.495.12.167, l. 106: II osakonna ülem Sv. Tervishoiuvalitsuse ülemale 06.11.1937.

⁵⁸ RA, ERA.499.2.63, l. 28: Jervan II osakonna ülemale 27.05.1939.

“korpsintendant” (vastab kindralmajorile) Kleberger.”⁵⁹ Klebergeri asemel sai aga miskipärast Kotkaristi hoopis madalama auastmega dr Tackmann.

Side ja raadioluure

Samal kuupäeval sai kolmanda klassi Kotkaristi ooberstleitnant Fritz Thiele, sõjaministeeriumi sideinspeksiooni staabiülem. Vastavalt ühele Saksamaa Välisministeeriumi arhiivis säilitatavale kirjale⁶⁰ lähetati 16.–19. juunil 1937 Eestisse sidevägede inspeksiooni (Inspektion 7) ülesandel 7. inspeksiooni staabiülem major Thiele ja kapten von Kornatzki Abwehri šifreerimisosakonnast. Sidevahendite ja šifreeritud andmeside küsimus oli luurealases koostöös väga oluline, küsimuseks jääb vaid, miks Thiele ja allpool raadioluure kontekstis käsitletud Rolf von der Osten Sacken oma Kotkaristid kätte said, aga kapten von Kornatzki jäi oma ordenist ilma. Aga Eestis ta käis, kuna vastavalt piiriületusnimekirjale saabusid Thiele ja von Kornatzky Tallinna 15. juunil 1937 lennukiga Berliinist⁶¹, lahkusid kolmekesi 18. juunil 1937 Helsingisse⁶² ning 19. juunil 1937 saabusid von Kornatzki ja von der Osten-Sacken Helsingist lennukiga tagasi Tallinna⁶³. Huvitavaks teeb selle fakti aga lisaks ka see, et samal päeval, 19. juunil 1937 on Helsingist Tallinna saabunud vähemalt kaks Soome sõjaväelast⁶⁴ – 1937–39 peastaabis teeninud Ragnar Grönwall (hilisem kindral ja kolme Soome presidendi adjutant) ning Erkki Pale, kes on Soome raadioluurest raamatu kirjutanud⁶⁵. Võib spekuloida, et tegemist oli natuke suurema raadioluure spetsialistide kokkusaamisega, kui oli ka teisi peale eestlaste ja sakslaste. Kornatzky lahkus lennukiga Berliini 21. juunil 1937⁶⁶, Osten-Sackeni kohta vt allpool.

⁵⁹ RA, ERA.495.12.229, l. 190: Varustusvalitsuse üldosakonna ülem II osakonna ülemale, 05.09.1939.

⁶⁰ Parlamentarisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA) RAV 220 86: Kommando Deutscher Offiziere nach Estland, 03.06.1937.

⁶¹ RA, ERA.495.11.22, l. 158: Nimekiri reisijate üle, kes 15.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu sissesõitsid.

⁶² RA, ERA.495.11.22, l. 164: Nimekiri reisijate üle, kes 18.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu väljasõitsid.

⁶³ RA, ERA.495.11.22, l. 167: Nimekiri reisijate üle, kes 19.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu sisse sõitsid.

⁶⁴ RA, ERA.495.11.22, l. 167: Nimekiri reisijate üle, kes 19.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu sissesõitsid.

⁶⁵ Erkki Pale, *Suomen radiotiedustelu 1927–1944* (Espoo: Viestikoelaitoksen kilta, 1997).

⁶⁶ RA, ERA.495.11.22, l. 175: Nimekiri reisijate üle, kes 21.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu väljasõitsid.

Cellarius kirjutab ühes oma ettekandes järgnevalt: “Selles seoses tuleb mainida, et Saksa poolelt saadeti Eestisse ülemleitnant või kapten v. d. Osten-Sacken koos suurema pealtkuulamisüksusega, et seal peilerid ning kuuldepost üles seada ning sisseseade siis eestlastele üle anda”.⁶⁷ Ja tööpoolest – 24. mail 1937 saabus laevaga ja 23. juunil lahkus samamoodi hulk Saksa kodanikke, kellest 40 nime korduvad mõlemal päeval. Tuttavatest nimedest on selles nimekirjas Rolf von der Osten-Sacken ja Wilhelm Block.⁶⁸ Oletatavasti oli see ülalmainitud “suurem pealtkuulamisüksus”.

Ühes Saksamaal toimunud Eesti ja Soome ohvitseride sidealast väljaõpet käsitlevas dokumendis on Cellarius maininud ka kaht ülalpool juba mainitud nime: major Bötzel (Boetzel) (H und Chi-Dienst) ning prof Novopaschenny (Chi-Dienst)⁶⁹. Siinkohal tuleks lahti seletada ka kolm salapärast lühendit, mis selles kontekstis ka mõningates Eestit puudutavatest dokumentidest läbi jooksevad. Chi-Dienst tähendab selles kontekstis Wehrmachi ülemjuhatus (OKW) šifreerimisosakonda, mis on maavägede ülemjuhatus (OKH) vastava osakonna OKH/Chi, täpsema nimetuse 7. inspeksiooni VI grupp paralleelüksus. 7. inspeksiooni esindajana käis Eestis mäletatavasti Fritz Thiele. H-Dienst (Horchdienst) oli maavägede raadioluure ehk side pealtkuulamine jmt. B-Dienst (Beobachtungsdienst) oli mereväeluure osakond, mis tegeles raadioluure ehk vaenlase raadioside pealtkuulamisega. Ka neil oli oma dešifreerimisjaoskond E-Dienst (Entzifferungsdienst) ja analüüsiosakond A-Dienst (Auswertungsdienst).

Kahe ohvitseri – major Karl-Albert Rübsam ja kapten Hermann Baun – kohta on teada nende kuuluvus Abwehri, aga täpsem seotus Eestiga ehk põhjus nende autasustamiseks hetkel ebaselge.

Annetamata jäänud teenetemärgid

Kogu koostöö aga ei kajastunud annetatud teenetemärkides, kuna keeruliste aegade saabumisega jäi hulk otsuseid tegemata.

9. juunil 1939 tegi kindral Reek ülemjuhataja nimel Teenetemärkide Komiteele ettepaneku autasustada veel seitset saksa ohvitseri ja kahte sõjaministeeriumi ametnikku: kindralleitnant Alfred Jacob, kindralmajor Kurt

⁶⁷ BA MA MSG/2/12370: Rückfrage: Hauptmann Kalmus und Hauptmann Öun, 13.10.1944.

⁶⁸ RA, ERA.495.11.22, l. 110: Nimekiri reisijate üle, kes 24.V.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu sissesõitsid ja l. 179: Nimekiri reisijate üle, kes 23.VI.37.a. Tallinna piiripunkti kaudu väljasõitsid.

⁶⁹ BA MA MSG/2/12370: Rückfrage: Funkausbildung finn. und estn. Offiziere in Deutschland, 14.09.1945.

von Tippelskirch, ooberst Hans Busch, ooberstleitnant Alfred Kretschmer, ooberstleitnant Erich Müller-Derischweiler, major Johannes Schulz, ministeeriuminõunik Wilhelm Fenner, professor Peter Nowopaschenny (kes oli kodakondsuseta vene emigrant, endine tsaarivene mereväe 1. järgu kapten), major Rolf Menneking). Need autasustamised siiski enam aset ei leidnud. Fenner ja Novopaschenny pidid saama III klassi Valgetähe teenetemärgi. Nende ametikohaks on märgitud referent sõjaministeeriumis (mõlemate sünnikohaks oli Peterburi).⁷⁰ Eluloolistes andmetes on neil kummalgi märgitud ametikoha juurde “vastab oobersti auastmele” ning kirja nurgas punase pliiatsiga tehtud märkus “II/D joont mööda” ehk siis seoses raadioluurega, mistõttu on nad siinkohal koos ohvitseridega ära mainitud.⁷¹

Saksa kindralstaabi (luure(analüüsi))osakonna “Fremde Heere” ülemat kindralmajor Kurt von Tippelskirchi on palunud II klassi Kotkaristiga autasustada kolonel Jakobsen, kuna kindral on “isiklikult mõjuvalt kaasa aidanud teise vakantsi saamiseks”⁷² Saksa Kõrgemas Sõjakoolis ja alati suurt vastutulelikkust üles näidanud meie ohvitseridele staažide korraldamiseks Saksa sõjaväes.⁷³ Kindral Tippelskirch viibis koos abikaasaga Eestis 27. juulist kuni 5. augustini 1939, kus tema auks anti 28. juulil 1939 eine restoranis Kuld Lõvi. Kindral saabus Soomest ja ka lahkus Helsingisse.⁷⁴

Inseneriväe inspektor kindralmajor Voldemar Rieberg oli lähetatud Saksamaale 6.–21. detsembril 1938. Oma 22. detsembri 1938 kirjutatud kirjas⁷⁵ Sõjavägede Staabi ülema I asetäitjale kolonel Maasingule teeb ta ettepaneku anda Kotkarist “Saksa pioneeride ülemale ja minu saateohvitserile, arvestades rikkalikku ja mitmekesist programmi mis minule pakuti”. Ülalnimetatud ohvitserid olid Saksa pioneeride, raudteepioneeride ja kindlustuste inspektor kindralleitnant Alfred Jacob ning major Rolf Menneking, kes teenis referendina pioneeriväe juhatuses. Kindral luges vastavalt korrale üles ka neil ohvitseridel juba olemasolevad teenetemärgid, mille

⁷⁰ RA, ERA.495.12.229, l. 195: Sõjavägede Ülemjuhataja esildised Teenetemärkide Komiteele, dateerimata.

⁷¹ RA, ERA.495.12.229, l. 231–232: W. Fenneri ja P. Novopaschenny elulood, dateerimata.

⁷² Sõjaakadeemia kaheaastasel kursusel õppis (ja ainukesena lõpetas selle) 1937–39 major Nikolai Riiberk, 1938–39 kapten Evald Saidra, kes lähetatagi ainult üheaastasele kursusele. 1939. aasta sügisel pidi seal õpinguid alustama II osakonna A jaoskonna ülem kapten Aleks Kurgvel, kellel jäi aga alanud II maailmasõja tõttu sõitmata. Sõjaakadeemia suleti sõja alguses. Kõik kolm ohvitseri olid varem lõpetanud Eesti Kõrgema Sõjakooli. Vt nt Andres Seene, *Sepikoda. Eesti sõjakoolid 1919–1940: inimesed, ideed, institutsioonid* (Tartu: Rahvusaarhiiv, 2022), 316 ja 335.

⁷³ RA, ERA.495.12.229, l. 228: Sõjaväe esindaja Saksamaal II osakonna ülemale, 23.09.1939.

⁷⁴ RA, ERA.495.12.229, l. 73: Eine 28.7.39 Kuld Lõvi's.

⁷⁵ RA, ERA.495.12.229, l. 227: Kindralmajor Rieberg kolonel Maasingule, 22.12.1938.

juures on märkimisväärne major Mennekingi “Baltenkreuz für Kurland und Litauen”, mis tähendab seda, et tollal noor mees (sünd 1899) osales Saksa vägede või vabakorpuste koosseisus 1919. aastal sõjategevuses Lätis ja Leedus. Teenetemärkide Komitee arutas küsimust oma koosolekul 11. jaanuaril 1940 ja otsustas “arvesse võttes praegust erakordset olukorda Euroopas [...] jätta välismaalaste kohta tehtavad otsused tegemata.”⁷⁶

Saksa teenetemärgid eestlastele

Ordenite annetamine oli tollal ja on ka tänapäeval enamasti kahepoolne. Ka tänapäeval toimub riigipeade visiitide käigus nn ordenite vahetus – vastuvõttev riigipea annetab ordineid saabuvale delegatsioonile ning külastav riigipea annetab enamasti umbes topelt samapalju teenetemärke vastuvõtvale poolele. Teenetemärke annetatakse ka ametist lahkuvatele suursaadikutele. Antud juhul küll ei ole sellest perioodist teada sellise taseme visiiti ei Eestisse ega Saksamaale, küll aga võib mõne annetamise taga näha sellise kombe jälgi.

Artikli autoril ei ole tõenäoliselt täielikku ülevaadet eestlastele annetatud Saksa Kotka ordenite arvust. Järgnev põhineb Saksamaa Välisministeeriumi arhiivis säilitataval toimikul Saksamaa saatkonna fondist.⁷⁷ Põhimõtteliselt jagunevad teenetemärgi saajad sõjaväelasteks ja riigiametnikeks. Viimases grupis on riigikohtunik Hugo Kasse (1937) kõrval diplomaadid – saadik Berliinis Karl Tofer (1939), saatkonna nõunik Georg Meri (1938), välisministeeriumi protokollülem Elmar Kirotar (1938) ning välismajandusosakonna direktor Eduard Virgo (1937). Toferi aumärk on ilmselgelt annetatud saadiku ametikohalt lahkumise puhul, nagu tollal tavaks oli.

Sõjaväelaste puhul on nimekiri pikem ja kirjum. Ühe osa sellest moodustavad lisaks Sõjavägede Staabi ülemale kindralleitnant Nikolai Reegile staabi II osakonna ehk sõjaväeluure ohvitserid – kolonel Richard Maasing, major Aksel Kristian, kapten Aleks Kurgvel ning samas valdkonnas tegutsenud mereside ülem kaptenmajor Mihkel Piigert. Kindral Reegi suurristi andis üle Saksa sõjaväeataşee kolonel Rössing 11. mail 1938 ning fotol, kus Reek surub 20. aprillil 1939 Adolf Hitleril 50. sünnipäeva puhul kätt, on orden selgelt näha.

Reek ei olnud Eesti riigi esindajana kaugeltki ainus kandidaat, aga nagu mainis ühes oma kirjas kolonel Rössing, oli Reek minekust kindlasti

⁷⁶ RA, ERA.989.1.2869, l. 115: Teenetemärkide Komitee koosoleku protokoll, 11.01.1940.

⁷⁷ PA AA, RAV 220/86: Rössing Berliini.

Kujutis 1. Kindralleitnant Nikolai Reek Eesti esindajana Berliinis Adolf Hitleri 50. sünnipäeval. Kindral kannab Saksa Kotka ordeni suurpaela ja tähte. RA, ERA.495.11.10, l. 332

isiklikult huvitatud⁷⁸. Teised kandidaadid langesid eri põhjustel ära (kindral Laidoner, välisminister Selter, haridusminister kolonel Jaakson). Saatkonna fondis on kirjavahetus Piigerti ja Kristiani ordeni klassi määramise üle – kuna põhimõtteliselt sõltus teenetemärgi klass sõjaväelase puhul tema auastmest, siis oleks pidanud nad saama III astme teeneteristi, aga probleemi lahendas nende ülendamine majori/kaptenmajori auastmesse 24. veebruaril 1938 ning mõlemale määrati II astme teeneterist.

Järgmine grupp teadaolevaid annetusi on ilmselt seotud esindusülesannete täitmisega. Nii annetati III astme teeneterist mereväeleitnant Verner Bärengrubile 10. jaanuaril 1938, kes oli sideohvitseriks ristleja Leipzigi visiidil 1937. aasta novembris. Kui 1938. aasta juulis külastasid Eestit 106. merelennusalga üheksa vesilennukit ning toetuslaev Rolshoven, siis sai teeneteristi õhukaitse ülema kt kolonel Karl Haas, õhukaitse staabi ülema kt kolonelleitnant Theodor Kalberg (mõlematel I astme teeneterist), III astme teeneteristi nooremleitnant Eero Saag 3. üksikust lennundivisjonist ning Saksa Kotka ordeni medali õhukaitse staabi I järgu kirjutaja vanemallohvitser Paul Rättnik. Leitnant Saag oli visiidi käigus

⁷⁸ PA AA RAV 220/36.

olnud sideohvitseriks ning allohvitser Rättnik “sideks saksa allohvitseride juures”.⁷⁹ Raskeristleja Admiral Hipperi 12.–17. juuli 1939 toimunud visiidi käigus sideohvitseriks olnud vanemleitnant Verner Väli teenistuskirjas tema autasustamist kirjas pole.⁸⁰

Kindral Halderi visiit Eestisse

Lõpetuseks veel üks grupp autasustamisi, kelle puhul on võrdlemisi tõenäoline, et põhjuseks oli Saksa kindralstaabi ülema suurtükiväekindral Franz Halderi visiit 1939. aasta juuni lõpus. Teadaolevalt tehti ettepanek autasustamiseks 5. augustil 1939, otsus langetati 19. detsembril 1939 ning teeneteristid anti kogu grupile Saksa saatkonnas üle 13. märtsil 1940⁸¹. Sellesse gruppi kuulusid kindralmajor Hugo Kauler (suurtükiväe inspektor), kolonel Villem Saarsen (sõjavägede staabi II osakonna ülem), kolonel Herbert Grabbi (presidendi vanemkäsundusohvitser), mereväekapten Karl Freimann (merekindluste ülem), major Rudolf Krupp (1. suurtükiväegrupi ülem), kapten Hindrek Luhari (Tallinna garnisoni orkestri ülem), leitnant Mihkel Holland (õhukaitse suurtükiväegrupi 3. patarei ülem) ning nooremveebel Johannes Viikmäe (autotankirügemendi autokompanii allohvitser).⁸² Kindral Halder, kes oli ise suurtükiväelane, külastas Jägalas suurtükiväe laagrit ning merekindluste Aegna komandantuuri. Merekindlusi külastas ta muide ka oma visiidi järgmises osas Soomes.

Lõpetuseks tuleb aga öelda, et Saksa Kotka ordeni asutamisega kaases mõningane hulk segadust. Nii teatas Auswärtiges Amti protokolliülem 16. veebruaril 1939 saadik Frohweinile, et suure töökoormuse tõttu ei ole neil veel olemas välismaa ordenitega autasustatud riigisakslaste kartoteeki, mistõttu ta ei saa Frohweinile saata eestlaste poolt autasustatute nimekirja. Samas andis ta saadikule teada, et edaspidi hoitakse kõrgemate klasside annetamise arvelt kokku, st piiratakse kõrgema klassi ordenite annetamist, et neile seeläbi suuremat väärtust anda.⁸³ Kirjale oli lisatud 1938. aasta eestlastele annetatud Saksa Kotka ordeni kavaleride nimestik (19 nime, neist 8 sõjaväelast).⁸⁴

⁷⁹ RA, ERA.495.12.229, l. 269; Välisministeeriumi protokolliülemalt, 12.10.1938.

⁸⁰ RA, ERA.527.1.893; Vanemleitnant Verner Väli teenistustoimik.

⁸¹ RA, ERA 495.12.259, l. 25; Telefonogramm II osakonnale, 11.03.1940.

⁸² RA, ERA 495.12.229, l. 254; Protokolliülem Välisministeeriumist, 16.01.1940.

⁸³ PA AA RAV 220 86; Protokolliülem saadik Frohweinile, 16.02.1939.

⁸⁴ Samas, dateerimata.

Kokkuvõtteks

Mis võiks siis olla põhjuseks selliseks Eesti oludes võrdlemisi lühikese aja vältel rohkearvuliseks teenetemärkide annetamiseks teise riigi sõjaväelastele? Algatuseks natuke statistikat. Kotkariste annetati aastail 1928–40 välisriikide kodanikele järgnevalt: Poola 224, Soome 199, Läti 157, Rootsi 97, Ungari 49, Prantsusmaa 48, Belgia 40, Saksamaa 45, Leedu 30, Taani 28, Suurbritannia 27, Tšehhoslovakkia 16 ja Rumeenia 12⁸⁵. Ülejäänud riikidele annetatud teenetemärkide arv jääb alla kümne. Siinkohal tuleb aga arvestada seda, et enne 1936. aasta teenetemärkide seadusega läbiviidud reformi anti Kotkariste ka nt diplomaatidele, hõimutegelastele jt välismaalastele. Hannes Walter on kokku lugenud, et 1936–40 annetati Kotkaristi järgnevalt: Soome 32, Rootsi 30, Saksamaa 30, Poola 17 ja Läti 11 (ülejäänud riigid annetasid alla kümne)⁸⁶. Walteri ja Riigikantselei numbrid ei kattu, seetõttu luges autor kokku pärast 7. oktoobrit 1936 Kotkaristiga autasustatud välismaalased ning sai järgmise tulemuse (vt lisa 3): Saksamaa 30, Rootsi 30, Soome 27, Poola 16, Prantsusmaa 7, Läti 5, Leedu 4 ja lisaks veel mõned üksikud ristid riigi kohta (uutest tegijatest Jaapan 3 Kotkaristiga, aga need olid pigem protokollaarsed ehk anti sõjaväeatašeedele). Kokkuvõtvalt võib öelda, et varasemad koostööpartnerid ei kadunud kuhugi, aga Saksamaale kui uuele partnerile annetati teenemärke rohkearvuliselt. Poola sõjaline koostöö oli kestnud juba 1920. aastatest ning selles olulised isikud olid 1930. aastate teiseks pooleks oma autasud kätte saanud, samuti soomlased ja lätlased. Täielikult väljas on sellest pildist britid, kelle seadusandlus ei luba riigiteenistuses olles teiste riikide ordineid vastu võtta (ainuke selle perioodi autasustatu oli üks Kaitseliidu toetajaliige). Saksamaa nõnda järsk tulek ei tekkinud aga tühjale kohale ning neile annetatud Kotkaristide arvus võib näha märki kahe riigi vahel toimunud sõjalise koostöö intensiivsusest. Eesti koostöö temasse kui mitte sõbralikult, siis vähemalt neutraalselt suhtuvate välisriikide luuretega oli väikeriigi jaoks ilmselge hädavajadus. Eestisse selgelt vaenulikult suhtuva Nõukogude Liiduga polnud midagi säärast võimalik, nendega oldi pigem pidevas võitluses.

Mõnevõrra selgitab sellist teenetemärkide vahetamise praktikat kolonel Jakobsen oma 6. mail 1939 kirjutatud kirjas II osakonna ülemale: “Aumärkide annetamisega suudaksime osaltki oma tänu avaldada Saksa sõjaväele selle alalise vastutulelikkuse eest, mida viimane meie vastu ülesnäidanud, võrdlemisi suurele arvule Eesti ohvitseridest edasiõppimist õppeasutustes

⁸⁵ *Eesti tänapäev 1919–2000*, 429.

⁸⁶ Walter, *Eesti teenetemärgid*, 138.

ja väeüksustes võimaldades. Soome riik, kelle sõjaväelasi siin viimastel aastatel palju vähemal arvul viibinud, annetas alles hiljuti Saksa sõjaväelastele ligi 30 kõrgemat aumärki / selle hulgas 4 suurlinti⁸⁷, 4 plaq'i⁸⁸ jne/⁸⁹ Tõepoolest, Abwehri jt saksa ohvitseride mundrikuuele jõudis ju ka teiste riikide aumärke ja omal moel võib ka siit välja lugeda toimunud koostöö järgi. Nii on admiral Canaris antud perioodil saanud teenetemärke lisaks Eestile ka Kreekalt (1935), Soomelt (1936), Jaapanilt (1937), Itaalialt (1938), Hispaanialt (1927, 1928, 1939), Ungarilt (1935, 1938) ning Rumeenialt (1940). Kõikidel neil riikidel oli Saksamaaga suurem või väiksem sõjaline koostöö ning eraldi paistab välja Hispaania kui admiral vana armastus juba I maailmasõja päevilt. Horst von Mellenthinil oli tema rahvusvahelise koostöö mõttes väga eksponeeritud ametikoha tõttu teenetemärke ka Itaalialt (1937), Serbialt (1938, 1939), Slovakkialt (1939, 1940), Tšiililt (1940) ja Bulgaarialt (1940). Siinkohal tuleb aga muidugi arvesse võtta seda, et säärane teenetemärkide annetamise komme oli tollal väga levinud ning meil on siinkohal tegu Saksamaa kui suurriigi ning neil kahel näitel võrdlemisi eksponeeritud ametikohtadel teeninud ohvitseridega.

Eesti poolelt näib olevat kaetud pea kogu sõjalise koostöö valdkond. Hetkel tundub, et selles valguses on kõige alguses seisnud Abwehri-poolne initsiatiiv luurealase koostöö alustamiseks, millele on järgnenud teised valdkonnad – sõjavarustuse hankimine Saksamaalt on kaasa toonud läbikäimise intendantidega (lisaks otsesele suhtlemisele sõjatööstuse ettevõtetega), sõjameditsiini valdkonnas ja Abwehri koostöö allharuna side ning šifreerimisasjanduse valdkonnas. Oma osa on sõjalisel haridusel (eriti õpingud Sõjaakadeemias) ja pioneeriasjanduses (kindral Riebergi visiidi tulemusena). Annetatud Kotkaristide kavaleride ametikohad erinevates üksustes (aga rõhuga Abwehril) tunduvad artikli alguses püstitatud väidet kinnitavat. Vastaspoole annetustes on aga diplomaatilise protokoll järgi ((laeva)visiidid) osakaal veidi suurem. Igatahes on olnud tegemist ilusa ning koostööd selgelt ka visualiseeriva kombega, millel vähemalt Eesti poolelt on olnud taga võrdlemisi selge kavatsus vastastikust koostööd sel kombel hinnata ja selleks määratletud ka kindlad isikud. Igatahes julgeks allakirjutanu olemasolevate allikate valguses väita, et tegemist oli rohke-maga kui pelgalt sõjaliste kontaktidega kahe riigi vahel ehk siis kinnitus Igor Kopõtini teesile Saksamaale suunatud relvastatud neutraalsusest. See-juures ei olnud aga suuremal osapoolel olukorra muutudes – ja vaatamata

⁸⁷ Suurpaela ehk I klassi teenetemärke.

⁸⁸ *Plaque* siin: tähenduses ordeni täht. Ilmselt peab Jakobsen silmas II klassi.

⁸⁹ RA, ERA.495.12.229, l. 233: Sõjaväe esindaja Saksamaal II osakonna ülemale, 06.05.1939.

asjaosaliste isiklikele sümpaatiatele – mingit probleemi suunda muuta ja asuda rohkem või vähem lähedasele koostööle teise suurega.

MÄRKSONAD: sõjalised suhted; 1930. aastad; teenetemärgid; Eesti; Saksamaa; Kotkarist; Saksa Kotka orden

AGUR BENNO on Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi doktorant.*

LISA 1. KOTKARISTI KAVALERIDE LÜHIBIOGRAAFIAD

Koostatud Saksamaa Liiduarhiivi sõjaarhiivi materjalide põhjal, eluaastate järel on antud viimane teadaolev auaste.

ALBEDYLL, Sylvius von (1899–1947), ooberstleitnant. Pärast lapsendamist oma onu poolt oli tema täielik perekonnanimi von Lancken-Wacknitz-Albedyll. I MS jalaväelane, ohvitseriks ülendati alles pärast sõja lõppu, hiljem põllumees. 1935 taas teenistuses, atašeegrupi referent (Põhjamaad ja Balti riigid). 1941–42 pärast major Körnerit sõjaväeatašee abi Helsingis, 1944 sõjaväeatašee abi Lissabonis, viidi üle sõjajanduse alale, kuna oli mõnesid 20. juuli atentaadi osalisi positiivselt iseloomustanud. Arreteeriti 1946 oma Boldewitzi mõisas Rügenil (vene okupatsioonitsoon), suri Venemaal.
1940 major, 1944 ooberstleitnant.

BAUN, Hermann (1897–1951), ooberstleitnant. Sündis Odessas. I MS jalaväelane, sõja lõpus armeeorpuse staabi luureohvitser. Pärast sõda 1921–29 Saksamaa konsulaadis Odessas, 1929–37 Kiievis. 1. jaanuarist 1938 Abwehri referaadis I H Ost/Nord, seejärel Venemaa-referaadi ülem. 1941 alates tegeles rindelähedase luurehankega (nn Walli I), mis läks 1943 idasuunalise luure (Fremde Heere Ost, kindralmajor Reinhard Gehlen) alluvusse. Ameerika sõjavangis. Juhtis alates 1946 nõukogude okupatsioonis sõjalise luurega tegelenud operatsiooni Rusty, millest

* Kirjavahetus: Ajaloo ja arheoloogia instituut, Tartu Ülikool, Jakobi 2, Tartu 51005. E-post: agur.benno@ut.ee

kasvas välja nn Organisation Gehlen ja sellest omakorda Bundesnachrichtendienst (Saksamaa välisluureamet).

1940 major, ooberstleitnant.

BEISSEL VON GYMNIC, Joachim krahv dr (1891–1974), ooberst. I MS lennuväes, seejärel ärialal (prokurist). Alates 1935 taas sõjaväeteenistuses, õhuasjade ministeeriumi referent, 1943–44 sealsamas atašeegrupi ülem. Õppis Bonni ja Freiburgi ülikoolis 1912–21, dissertatsioon (1922) “Die Neuorganisation der deutschen Arbeitgeberverbände”.

1941 (?) ooberstleitnant, 1943 ooberst.

BOETZEL, Friedrich (1897–1969), ooberst, Bundeswehri brigaadikindral. 1934–39 ooberstleitnant ja OKW šifreerimisosakonna ülem. II MS alguses juhtis raadioluuret Kreekas ja Jugoslaavias. 1944 oktoobris loodud OKH raadioluure ja šifreerimisüksuse (OKH/General der Nachrichtenaufklärung) ülem. Pärast II MS Bundeswehri raadioluure ja šifreerimiskeskuse ülem.

BONIN, Reimar von (1890–1976), kontradmiral. I MS II torpeedodiviisis, VI torpeedoflotillis. Pärast sõda 1925–27 3. torpeedopoolflotilli ülem, 1927–29 sõjaministeeriumi pressireferent, seejärel peamiselt mereväe väljaõppe alal. 1. juulist 1937 kuni 13. septembrini 1944 mereväeatašee Helsingis, Tallinnas, Riias ja Kaunases.

1927 korvetikapten, 1932 fregatikapten, 1934 mereväekapten, 1939/1941 kontradmiral.

CANARIS, Wilhelm (1887–1945), admiral. I MS, mh ristlejal Dresden, interneerituna Tšilis, seejärel torpeedopaatidel ning allveelaeva komandör, 1915–16 mereväe staabi eriülesannetega Hispaanias. Pärast sõda vaheldumisi mereväe juhtorganites ning laevadel, viimati liinilaeva Schlesien komandör. 2. jaanuarist 1935 kuni 12. veebruarini 1944 Abwehri ülem. Seejärel OKW kaubandussõja eristaabi ülem. Arreteeriti 23. juulil 1944, hukati 9. aprillil 1945 seotuse eest 20. juulile 1944 Hitlerile tehtud atentaadikatsuga.

1924 korvetikapten, 1929 fregatikapten, 1931 mereväekapten, 1935 kontradmiral, 1938 viitseadmiral, 1940 admiral.

CELLARIUS, Alexander (1898–1979), fregatikapten. Sündis Venemaal Troitske-Sergijevski Possadis. Offenbachi ülemrealkool 1916, Berliini Handelshochschule 1926. Abwehri 1935, mereväeatašee abi Helsingis, Tallinnas ja Riias 1939–1940/41. 1941–44 Abwehri Kriegsorganisation Finnland ülem, mh korraldas Erna salga tegevust ning dessant Eesti saartele. Pärast sõda Saksamaal BND nõunik.

Korvetikapten 1938, fregatikapten 1942.

GRIMMEISS, Maximilian (1893–1972), suurtükiväekindral. I MS suurtükiväe ohvitser. 1927–29 ja 1934–36 Abwehri, seejärel XI armeekorpuse staabis ning 78. suurtükiväerügemendi ülem. 1939 XII ja siis IX armeekorpuse staabiülem, 1941–42 15. armee staabiülem, seejärel OKH esindaja õhuväe juhatuses. 1944 XI armeekorpuse ülema kt, 1945 LXIV armeekorpuse ülem.

1934 major, 1936 ooberstleitnant, 1939 ooberst, 1942 kindralmajor, 1943 kindralleitnant, 1945 suurtükiväekindral.

GUNDERLOCH, Rudolf dr (1885–1962), kindralstaabi arst (*Generalstabsarzt*). Õppis 1905–12 sõjaväearstiks (Kaiser-Wilhelms-Akademie für das militärärztliche Bildungswesen, millest sai 1934 Sõjameditsiini Akadeemia (Militärärztliche Akademie)). 1934–39 akadeemia ülem, 1939 5. armee, 1939–42 18. armee ülemarst. 1942–43 armeegrupi Nord ülemarst ning 1943–44 XII armeekorpuse arst. Läks erru 30. novembril 1944. *Oberstabsarzt* 1925, *Generaloberarzt* 1931, *Oberstarzt* 1934, *Generalarzt* 1937, *Generalstabsarzt* 1941.

HANESSE, Friedrich Karl (1892–1975), lennuväekindral. I MS lahingulendur, pärast sõda suurtükiväes. 1934 tagasi õhuväkke, alates 1. aprillist 1935 õhuministeeriumi atašeesakonna ülem. Alates 3. oktoobrist 1937 õhuväeatašee Pariisi ja Lissaboni saatkondades, 1939–40 Berni saatkonnas. 1940–44 saksa õhuväe ülem Pariisis.

1933 major, 1935 ooberstleitnant, 1937 ooberst, 1940 kindralmajor, 1942 kindralleitnant, 1944 lennuväekindral. Läks 6. veebruaril 1944 erru.

HARTLEBEN, Hans (1896–1983), pea-/kindralarst (*Generalarzt*). Sõjaväearst aastast 1923, 1933–37 V Kaitseringkonna hospitali osakonnajuhataja Stuttgartis, 1937–40 maavägede meditsiiniinspektsiooni nõunik, 1940–43 korraldusosakonna ülem sealsamas. Seejärel korpusearst ning 1944–45 3. tankiarmee ülemarst. 1945–47 sõjavangis. 1951–61 SLV sise-ministeeriumis piirikaitse meditsiini osakonna juhataja.

JUST, Emil Albert Karl (1885–1947), kindralmajor. I MS jalaväes ning väliraudteedel. 1917 suvel kindralstaabi kursus, pärast seda erinevate staapides. 1920–24 politseiteenistuses. 1924–33 tsiviilisikuna Abwehri teenistuses, 1933 Abwehri ohvitser. 15. septembrist 1939 sõja- ja õhuväeatašee Kaunases. 1940–41 sõjaväeatašee Bukarestis. 1941–44 väli-komandant Leedus. 20. juulist 1944 juhtide reservis, 31. oktoobril 1945 läks erru. Venelased röövisid ja hukkasid 21. jaanuaril 1947, süüdistades sõjakuritegudes Kaunases.

1933 major, 1934 ooberstleitnant, 1939 ooberst, 1942 kindralmajor.

KARMANN, Friedrich dr. phil. (majandus) (1885–1939), jalaväekindral. I MS kindralstaabi ohvitser I armeekorpuse ja 3. reservdiviisi staabis. Teenis

seejärel riviüksustes ning aastail 1927–28 ja alates 1931 sõjaministeeriumis. 1. märtsist 1934 maavägede varustusameti ülem (*Chef des Heeresverwaltungsamtes*).

1924 major, 1929 ooberstleitnant, 1932 ooberst, 1934 kindralmajor, 1936 kindralleitnant, 1939 jalaväekindral.

KÖRNER, Gottfried (1896–?), ooberstleitnant. I MS ratsaväehvitser, sõdis 1915–18 Lätis ja Eestis. 1918 Soomes instruktor Hamina sõjakoolis. Seejärel põllumees, diplom Göttingeni ülikoolist. 1. september 1937 kuni 1. september 1941 sõjaväeatasee abi Helsingis, Tallinnas ja Riias. 1941 suvel ja sügisel sideohvitser 18. armeekorpuse juures, seejärel teenis maaväe relvastusametis.

Major 1940, ooberstleitnant 1942.

MELLENTIN, Horst von (1898–1977), suurtükiväekindral. I MS suurtükiväelane. 1. juulist 1937 OKH atašeegrupi ülem, 1940–43 maavägede kindralstaabi atašeeosakonna ülem, 1940 kaks kuud 677. suurtükiväerügemendi ülem. Pärast 1. maid 1943 rügemendiülem, diviisiülem, oktoobrist 1944 kuni märtsini 1945 Kuramaa kotis XVI armeekorpuse ülema asetäitja ja XXXVIII tankikorpuse ülem, seejärel Sileesia rindel. Tammehetkedega Rüütlisti kavaler.

1936 major, 1939 ooberstleitnant, 1941 ooberst, 1943 kindralmajor, 1944 kindralleitnant, 1945 suurtükiväekindral.

MICHELS, Alexander (1891–1968), viitseadmiral. I MS liinilaeval König Albert ning II torpeedoflotillis. 4. oktoobrist 1934 kuni 2. oktoobrini 1936 Abwehri, pärast seda mereväe miiniasjanduse inspeksioonis, 1943–45 inspektor.

1929 korvetikapten, 1935 fregatikapten, 1936 mereväekapten, 1941 kontradmiraal, 1943 viitseadmiral.

PIEKENBROCK, Hans (1893–1959), kindralleitnant. I MS ja hiljem ratsaväeüksustes. Kindralstaabi ohvitseride kursus (Führergehilfen-Ausbildung). 15. septembrist 1936 sõjaministeeriumis (Abwehr Gruppe I, Geheimer Meldedienst), 1. juunist 1938 Abwehri I osakonna ülem, 1943 528. jalaväerügemendi ülem, 208. jalaväediviisi ülem. 1945 LIX korpuse ülema ülesannetes. Rüütlisti kavaler. 1945–55 nõukogude sõjavangis. Viibis märtsis 1942 veelkord Tallinnas.

1934 major, 1937 ooberstleitnant, 1940 ooberst, 1943 kindralmajor, 1944 kindralleitnant.

RABE VON PAPPENHEIM, Friedrich-Carl (1894–1977), kindralleitnant. Ratsaväelane, I MS kuulipildujaüksustes, 1918 staabiohvitser 14. reservdiviisi ja VII armeekorpuse staabis. Pärast sõda ratsaväes, 1. jaanuarist 1933 atašeegrupi staabiohvitser. 1937–40 sõjaväeatasee Haagis ja Brüsselis.

1940–41 jalaväe rügemendiülem. 1941–43 sõjaväeataşee Budapestis. Veebruarist 1944 diviisiülem. Rüütlisti kavalier. 1945–55 nõukogude sõjavangis.

1935 major, 1937 ooberstleitnant, 1940 ooberst, 1943 kindralmajor, 1944 kindralleitnant.

RÖSSING, Horst (1891–1942), kindralmajor. I MS ja hiljem ratsaväelane. 1932 sõjaministeeriumis, Abwehris ja osakonnas Fremde Heere. Aastast 1935 kuni surmani sõja- ja õhuväeataşee Helsingis, Tallinnas ja Riias, esialgu ka Stockholmis, Kopenhaagenis ja Oslos.

1932 major, 1935 ooberstleitnant, 1937 ooberst, 1941 kindralmajor.

RÜBSAM, Karl (1894–? (1973 oli veel elus)), ooberst. I MS jalaväehvitser, Abwehris 20. juunist 1935. 15. juunist 1938 Gruppe Verwaltungs- und Haushaltswesen Abwehr, grupi adjutant, ooberstleitnant. 1. septembrist 1939 ratsaväe pataljoniülem, 1940 jalaväe rügemendiülem, 1942 brigadiülem. 1944 21. diviisi läviüksuse ülem VII ungari korpuse juures. 1936 major, 1938 ooberstleitnant, 1941 ooberst.

SPALCKE, Karl Emil, dr (1891–1967), kindralmajor. Jalaväehvitser, alates 1929 komandeeritud sõjaministeeriumi, hiljem ataşeegrupis. Tegi Vene ja prantsuse keele tõlgi eksami. 1930 *dr. rer. pol.* Tübingeni ülikoolis (teema “Proletariaadi diktatuur Kautskyl ja Leninil”). 1934–37 OKH3. osakonnas (Fremde Heere), Venemaa referent. 1939 novembrist juhtis Poolas (Lodz) OKH sidestaapi venelastega (Verbindungsstab Russland des OKH bei Oberost). 1940–44 sõjaväeataşee Bukarestis. Septembrist 1944 teadmata kadunud, nõukogude sõjavangis 1944–55.

1935 major, 1937 ooberstleitnant, 1940 ooberst, 1943 kindralmajor.

TACKMANN, Hans Joachim, dr (1908–1979), *Oberfeldintendant. Dr. jur.* 1932 Marburgi ülikoolis. Aastast 1935 sõjaväes. 1938 3. korpuse intendantuuris, 1939–40 68. ja 293. diviisi intendant, 1940 suvest armee staabi intendantuuris Norras ja hiljem Soomes Lapimaal. 1943 OKH koosseisus. 1937 *Intendantur* (=major), 1942 *Oberintendantur*, *Oberfeldintendant* (=ooberstleitnant). Sulgudes näidatud ametiastme vastavus rivi-ohvitseri auastmele.

THIELE, Fritz (1894–1944), kindralleitnant. I MS ja hiljem erinevates sideväeosades. 1. oktoobrist 1932 kuni 1934 sõjaministeeriumi 7. inspeksioon (sideasjandus), 1. oktoobrist 1936 7. inspeksiooni staabiülem, 1. aprillist 1942 OKW Wehrmacht sideühenduste ameti ülem (*Chef der Amtsgruppe Wehrmachtnachrichtenverbindungen*). Oli seotud Hitlerile 20. juulil 1944 tehtud atentaadiga, arreteeriti 11. augustil 1944 ja hukati 4. septembril 1944.

1934 major, 1937 ooberstleitnant, 1940 ooberst, 1942 kindralmajor, 1944 kindralleitnant.

WAGNER, Hans Volkmar (1889–1952), peastaabiarst (*Generalstabsarzt*). Õppis 1907–14 Berliinis sõjaväearstiks (Kaiser-Wilhelms-Akademie für das militärärztliche Bildungswesen). Erialalt kirurg ja naistearst, doktoritöö Berliinis 1930 lenduriprillidest (“Über Blendung und Schutz der Fliegeraugen”). 1936–41 maavägede meditsiiniinspektsiooni staa-biülem, 1941 17. armee peaarst, 1942 väegrupi A peaarst, 1942 väegrupi Nord peaarst.

1939 *Generalarst* (ooberst), 1941 *Generalstabsarzt* (kindralmajor).

WALDMANN, Anton, prof dr (1878–1941), peaülemstaabiarst (*Generaloberstabsarzt*)⁹¹. Õppis 1897–1902 Müncheni ülikoolis. Sõja-väearst, spetsialiseerus hügieeniküsimatele. Osales I MS Baieri armee koosseisus, veebruarist 1918 Baieri sõjaministeeriumi hügieeniosakon-nas. 1919 sügisest Berliinis sõjaministeeriumis, tegeles sõjaväemeditsiini ümberkorraldamise, immunoloogia jmt. 1927–32 Müncheni kaitsering-konna ja 2. väegrupi arst Kasselis. 1. novembrist 1932 maavägede mediti-siiniteenistuse inspektor (*Heeres-Sanitätsinspekteur*). Tema initsiatiivil avati 1934 taas Sõjameditsiini akadeemia Berliinis.

1919 *Oberstabsarzt* (major), 1924 *Generaloberarzt* (ooberstleitnant), 1927 *Generalarzt* (ooberst), 1931 *Generalstabsarzt* (kindralmajor), 1932/1934 *Generaloberstbsarzt* (kindralleitnant/meditsiinikindral); (1934 muu-deti auastmete süsteemi, senised nihkusid ühe astme võrra ülespoole).

⁹¹ *Generaloberstabsarzt* oli Wehrmachtis auastmelt võrdne jalaväe-, suurtükiväe- ja teiste väeliigikindralitega. Tänapäevases keelepruugis nõ kolmetärnikindral.

LISA 2. SAKSA SÕJAVÄELASTELE ANNETATUD KOTKARISTID

Väljaandes *Eesti tänab 1919–2001* toodud andmetel

II klass

Nimi	Ametikoht	Kuupäev
<i>Canaris, Wilhelm</i>	Sõjamin-i osak ülem, kontradmiral	27.08.1937
<i>Gunderloch, Rudolf</i>	Sõjaväe tervishoiuakadeemia ülem, dr, sanitaarkindral	09.05.1938
<i>Karmann, Friedrich</i>	Sõjaväe varustusameti ülem	09.05.1938
<i>Waldmann, Anton</i>	Sõjaväe tervishoiuinspektor, prof, sanitaarkindral	09.05.1938

III klass

Nimi	Ametikoht	Kuupäev
<i>Grimmeiss, Max</i> [imilian]	11. korpuse staabi jsk ülem	27.08.1937
<i>Hanesse, Friedrich</i>	Õhumin-i atašeegrupi ülem, kolonelleitnant	27.08.1937
<i>Just, Emil</i>	Sõjamin-i jsk ülema asetäitja, kolonelleitnant	27.08.1937
<i>Oehrl, Arnold</i>	Sõjamin-i referaadijuhataja	27.08.1937
<i>Piekenbrock, Hans</i>	Sõjamin-i jaoskonnaülem	27.08.1937
<i>Scholtz, Edgar</i>	Sõjamin-i referaadijuhataja	27.08.1938
<i>Boetzel, Friedrich</i>	Sõjamin-i grupiülem, major	09.05.1938
<i>Michels, Alexander</i>	fregatikapten	09.05.1938
<i>Rübsam, Karl-Albert</i>	Sõjamin-i grupijuhataja, major	09.05.1938

<i>Thiele, Fritz</i>	Sõjamine-i sideinspektsiooni staabiülem, kolonelleitnant	09.05.1938
<i>Wagner, Hans</i>	Sõjaväe tervishoiuinspektsiooni staabiülem, dr, sanitaarkolonel	09.05.1938
<i>Mellenthin, Horst von</i>	Maavägede juhatuse staabi atašeegrupi juhataja	21.05.1938
<i>Bonin, Reimar von</i>	Mereväe esindaja	13.02.1939
<i>Rössing, Horst</i>	Sõjaväe ja õhuväe esindaja	13.02.1939

IV klass

Nimi	Ametikoht	Kuupäev
<i>Albedyll, Silvius von</i>	Sõjamine-i atašeegrupi referent, kapten	27.08.1937
<i>Krahv Beissel von Gymnich, Joachim</i>	Õhumin-i atašeegrupi referent, dr, kapten	27.08.1937
<i>Cellarius, Alexander</i>	Sõjamine-i referent, kaptenleitnant	27.08.1937
<i>Rabe von Pappenheim, Friedrich-Karl</i>	Sõjamine-i atašeegrupi ülem, major	27.08.1937
<i>Spalcke, Karl</i>	Kindralstaabi 3. osakonna Vene alljaoskonna ülem, dr, major	27.08.1937
<i>Baun, Hermann</i>	Sõjamine-i referent, kapten	09.05.1938
<i>Block, Wilhelm</i>	Valitsuse üleminspektor	09.05.1938
<i>Hartleben, Hans</i>	Sõjaväe tervishoiuinspektsiooni referent, der, sanitaarmajor	09.05.1938
<i>Osten-Sacken, Rolf von der</i>	Sõjamine-i endine referent	09.05.1938
<i>Tackmann, [Hans Joachim]</i>	Intendantuurinõunik, 3. korpuse intendant, dr	09.05.1938

LISA 3. PÄRAST TEENETEMÄRKIDE SEADUSE KEHTESTAMIST VÄLISMAALASTELE ANNETATUD KOTKARISTID

Väljaandes *Eesti tänab 1919–2001* toodud andmetel

Riik	I klass	II klass	III klass	IV klass	V klass	kuld-rist	raud-rist	Kokku
Saksamaa	-	4	16	10	-	-	-	30
Rootsi	1	3	13	5	3	3	2	30
Soome	-	-	9	10	5	-	3	27
Poola	2	1	5	7	1	-	-	16
Prantsusmaa	-	-	5	2	-	-	-	7
Läti	1	-	2	1	1			5
Leedu	1	1	2	-	-	-	-	4
Ungari	-	-	2	1	-	-	-	3
Rumeenia	-	-	3	-	-	-	-	3
Jaapan	-	-	2	1	-	-	-	3
Tšehhoslovakkia	-	-	2	-	-	-	-	2
USA	-	-	2	-	-	-	-	2
Itaalia	-	-	1	-	-	-	-	1
Suurbritannia	-	-	1	-	-	-	-	1
Kokku	5	9	65	37	10	3	5	134

ABSTRACT: *The mutual awarding of the Eagle Cross and the Order of the German Eagle as a mirror image of military relations between Estonia and Germany in the second half of the 1930s*

The aim of this article is to observe and analyse the military contacts that took place between the two countries in the second half of the 1930s from an externally visible aspect, i.e. the reflection of cooperation through the decorations donated by each side. The Estonian side awarded the Eagle Cross for military merit. The German side awarded the Order of the German Eagle, which was only intended for foreigners. The original idea of analysing the awarding of the Eagle Cross to study bilateral relations at that time was proposed by Ivo Juurvee, who writes in his article: "Evaluating how close cooperation was between the military forces, including intelligence cooperation, is certainly a difficult task. One indirect method could be the awarding of decorations" and continues: "The dynamics of the awarding of the Eagle Cross can be read as a warming of relations with Germany and a certain cooling with Poland before the Second World War." Unfortunately, the author of these lines does not currently know whether any author has already made such a comparison for other relevant countries.

Obviously, the author's claim that writing about intelligence cooperation and intelligence in general is a very thankless task is not very original because of a certain prejudiced attitude that already covers the entire topic in advance and due to the usual scarcity of sources in the case of secret services. Estonia is no exception here, in terms of both the participants themselves and the sources. The Second World War and the Soviet era have had a downright catastrophic effect. This topic has been illuminated to some extent. As befits a border country at that time, the picture is mixed.

Tiit Noormets writes that cooperation with British intelligence already began during the War of Independence and the same was true for Latvia. Cooperation with the French was more at French initiative, and there were problems with Lithuania due to their complicated relations with Poland. Japan was added only in 1938. Raimo Pullat has written at length about cooperation with Polish military intelligence. According to him, cooperation began as early as the start of the 1920s and was mediated by Polish military attaches in Tallinn. He also writes at length about intelligence consultations between Estonia, Poland, Latvia, and Finland. Both the Commander-in-Chief General Laidoner and the Chief of Staff General Reek participated in the meetings held in 1935. The latter spoke of the need for joint action aimed at Germany as well. Unfortunately, it is not clear what

Reek meant by joint action. According to Urmas Salo, Estonian cooperation with the Germans probably started growing from 1936 and relations with Poland remained close at least until 1938. One must agree with Ivo Juur-vee that in such cases it is very difficult, if not impossible, to distinguish between intelligence cooperation and military contacts. However, the table of the awarding of the Eagle Cross generally confirms Salo's assessment.

During the Soviet era, KGB officer Leonid Barkov covered the topic of military relations between Estonia and Germany in several of his books in both Estonian and Russian and also in his thesis defended in 1968 at the Tartu State University Faculty of Law. Igor Kopõtin's study is the most recent and thorough. Kopõtin analyses Germany's interests in the region, the development of military relations, and their division into legal (military attaches) and covert (Abwehr activities in Estonia) relations. The latter statement is particularly relevant to technical cooperation, the targets of which were the Soviet Baltic Fleet's radio communication, the monitoring of their movements in Estonia's coastal waters, and other military activities beyond Estonia's eastern border. Here, Kopõtin sees Estonia's geographical location as the broader reason for cooperation: "...the border with the Soviet Union, the proximity to Leningrad and its coastline in the Gulf of Finland." The German navy was also interested in the Estonian oil shale industry, which supplied it with fuel. Kopõtin uses the term "German-oriented armed neutrality" to characterise the relations between Estonia and Germany at that time. One can only agree with that assessment, considering the relative unpopularity among the wider population of the state of affairs and the mutual cooperation. Magnus Ilmjärv has shed extensive light on this topic. He has written in various publications, relying exclusively on Barkov and the author Joachim Mader, an East German security officer, that in the autumn of 1935, the Military Staff decided to establish ties with Germany (keyword "foreign policy of the the colonels of Pagar Street" (i.e. military) and to initiate intelligence activities against the Soviet Union in cooperation with the Abwehr. In his article, Ivo Juur-vee has drawn attention to Mader's activities and the origin of his claims in greater detail. However, considering the mutual interest in cooperation, the larger party's interest was likely decisive, especially since the Abwehr also approached other border and neighbouring countries on a broad front, including Estonia's direct neighbours Finland and Latvia.

What could be the reason for awarding such a large number of decorations to military personnel of another country in such a relatively short period of time under Estonian conditions? Some statistics are needed to begin with. In 1928–40, Eagles were awarded to foreign citizens as follows:

Poland 224, Finland 199, Latvia 157, Sweden 97, Hungary 49, France 48, Belgium 40, Germany 45, Lithuania 30, Denmark 28, Great Britain 27, Czechoslovakia 16, and Romania 12. Less than 10 went to other countries. However, it must be taken into account that before the reform implemented by the Decorations Act of 1936, Eagle Crosses were also awarded to diplomats, actors from kindred nations, and other foreigners. Hannes Walter has calculated that in 1936–40, the Cross of the Eagle was awarded as follows: Finland 32, Sweden 30, Germany 30, Poland 17, and Latvia 11 (again, less than 10 went to other countries). Walter's numbers do not match those of the Government Chancellery, therefore the author counted the foreigners awarded the Cross of the Eagle after 7 October 1936 with the following results: Germany 30, Sweden 30, Finland 27, Poland 16, France 7, Latvia 5, and Lithuania 4, along with a few individual crosses per country (of the new actors, Japan with 3 Crosses of the Eagle, but these were due more to protocol, i.e. given to military attaches). In summary, it can be said that the previous cooperation partners did not disappear, but Germany had come on strong as a new actor. Polish military cooperation had been ongoing since the 1920s and its prominent figures had received their awards by the second half of the 1930s, as had Finns and Latvians. The British, whose legislation does not allow them to accept orders from other countries while in state service (the only recipient of the award during this period was a member of the Defence League), are completely out of this picture. However, Germany did not suddenly emerge out of nowhere. The number of Eagle Crosses awarded to them can be seen as a sign of the intensity of military cooperation between the two countries. Cooperation with foreign intelligence services that viewed Estonia, if not amicably, then at least neutrally was an obvious necessity for a small country. Nothing of the sort was possible with the Soviet Union, which was clearly hostile towards Estonia; rather, they were in constant conflict with them.

Colonel Ludvig Jakobsen, Estonian Military Attaché in Berlin, explains this practice of exchanging decorations in his letter of 6 May 1939 to the head of the 2nd Department: "By awarding decorations, we can express our gratitude to the German army for the constant hospitality that it has shown towards us, allowing a relatively large number of Estonian officers to continue their education in educational institutions and military units. The Finnish state, whose military personnel have been here in much smaller numbers in recent years, only recently awarded nearly 30 higher decorations to the German military /.../". From the Estonian side, almost the entire field of military cooperation appears to have been covered. It currently seems that in this light, the Abwehr initiative to start intelligence cooperation was

the first step, which was followed by other areas of activity – the acquisition of military equipment from Germany led to interaction with intendants (in addition to direct communication with military industrial companies), in the field of military medicine and, as a sub-branch of Abwehr cooperation, in the field of communications and ciphering. Military education played its part (especially studies at the Military Academy and in the field of engineering, resulting from General Rieberg's visit). The positions of bearers of the Cross of the Eagle in various units (but with an emphasis on the Abwehr) seem to confirm the statement made at the beginning of the article. In any case, it was a custom that clearly visualised cooperation. At least the Estonian side quite clearly intended to express appreciation of mutual cooperation in this way, identifying certain individuals for this purpose. At any rate, the undersigned argues that in light of the available sources, it was more than just military contacts between the two countries, i.e. confirmation of Igor Kopõtin's thesis of armed neutrality towards Germany. However, as the situation changed – and despite the personal sympathies of the parties involved – the larger party had no problem changing direction and entering into close cooperation with another major power.

KEYWORDS: military relations; 1930s; state decorations; Estonia; Germany; Eagle Cross; Order of the German Eagle

AGUR BENNO is a PhD student at the Institute of History and Archaeology, University of Tartu.*

* Correspondence: Institute of History and Archaeology, University of Tartu, Jakobi 2, Tartu 51005. E-mail: agur.benno@ut.ee